

ЗРАДА

ДЕРЖАВНА

П'ЄСА НА 3 ДІЇ

З англійської переклав Микола РЯБЧУК

ДІЙОВІ ОСОБИ

(за порядком їх появи на сцені)

СУДОВИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ

ВАРТОВИЙ

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ, 28 років, письменник і видавець

МИКОЛА КОСТОМАРОВ, 26 років, професор

ЮРІЙ АНДРУЗЬКИЙ, 19 років, студент

ГРАФ ОРЛОВ, начальник Третього відділу

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ, помічник Орлова

КНЯГІНЯ ВАРВАРА РЄПНІНА, 39 років, виглядає молодшою

ТАРАС ШЕВЧЕНКО, 33 роки, поет

ОЛЕКСІЙ ПЕТРОВ, 20 років, студент, донощик

ЦАРИЦЯ (ОЛЕКСАНДРА ФЕДОРІВНА)

ЦАР (МИКОЛА I)

Події відбуваються у Петербурзі, в травні 1847 року.

ДІЯ 1

Кімната суду у петербурзькому казематі. Мінімум декорацій: лава для підсудних, стіл для судді і прокурора, портрет царя, імперський прапор із двоголовим орлом, загратоване віконце на заднику. З глибини сцени виходить судовий службовець з паперами, сідає біля суддівського столу. Озброєний вартовий виводить трьох підсудних — Куліша, Костомарова і Андрузького.

Вони займають своє місце на лаві, вартовий із багнетом стоїть поруч.

ВАРТОВИЙ. Встать!

Усі встають. З протилежного боку заходить граф Орлов у супроводі генерала Дубельта. Спиняється за столом, озирає кімнату, киває присутнім, сідає.

ВАРТОВИЙ. Сесть!

Усі сідають.

ГРАФ ОРЛОВ. А де Шевченко?

ВАРТОВИЙ. Зараз буде, ваша величність.

ГРАФ ОРЛОВ (до генерала Дубельта). Зачекаємо?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Нема потреби.

ГРАФ ОРЛОВ. Тоді починаймо.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (підводячись). Отже, дванадцятеро підсудних, із Шевченком включно, звинувачуються у нелегальній змовницькій діяльності, спрямованій проти його імператорської величності. Подібна діяльність у разі її підтвердження карається смертю. Кожен підсудний повинен зараз підвистися й визнати або заперечити свою провину... Пантелеймон Куліш, літератор.

КУЛІШ (підводячись). Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Микола Костомаров, професор.

КОСТОМАРОВ (підводячись). Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Юрій Андрузький, студент.

АНДРУЗЬКИЙ. Не винен!

З-за дверей долинає якась метушня. Нарешті варта впускає Варвару Репніну до судової залі.

ВАРВАРА (роздивляючись навколо). А де Тарас?

КУЛІШ. На допиті.

ГРАФ ОРЛОВ. Княгине, ви ж знаєте: цей суд — закритий.

ВАРВАРА (виймає з торбинки папірець). Пробачте, ваша величність, я маю дозвіл цариці.

ГРАФ ОРЛОВ (роздивляється записку, киває). Воля ваша. Сідайте. (До генерала Дубельта.) Продовжуйте, пане генерал.

Рей Лепка народився 1914 року у Сполучених Штатах в українській родині, а в 1990 р. йому пощастило нарешті побувати на своїй історичній батьківщині. Хоч Рей Лепка й розмовляє по-українському, його рідна мова — англійська; нею від здобував шкільну й університетську освіту, нею провадить (доволі успішно) адвокатський бізнес, нею написав усі

свої твори, головним чином п'єси, відзначенні низкою літературних премій та поставлени у багатьох американських театрах. Українська тема, однак, займає помітне місце у його творчості: передусім тут слід згадати роман (і п'есу за ним) «Підпілля» (1951) — про національно-визвольний рух на Західній Україні у повоєнні роки і, звичайно ж, запропоновану читачам «Всесвіту» п'есу «Державна зрада», головним героєм якої є Шевченко.

Треба лише зазначити, що п'еса писалася для американського глядача й американського театру; звідси — елементи авантюрної інтриги у творі і чимала частка художнього домислу. Твір аж ніяк не претендує на документальність: вигаданою є розмова Шевченка з царем та вимушений «флірт» Варвари Репніної з графом Орловим, чимало віршів, які цитуються у творі, були написані Шевченком значно пізніше, не кажучи вже про модернізовану лексику, яку ми в авторизованому перекладі намагалися ще більше актуалізувати — відповідно до новочасних подій.

Bo головне для автора — вічний конфлікт між митцем і владою, між незламним духом і брутальною силою, між жаданням свободи та імперською агресивністю. Усе це, думається, робить п'есу винятково цікавою й актуальною.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Микола Гулак, літератор.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Олександр Навроцький, літератор.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Опанас Маркович, студент.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Василь Білозерський, студент.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Іван Посядя, студент.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Павло Ашанін, студент.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Йосип Бушен, студент.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Іван Чижов, колишній професор.

ГОЛОС З-ЗА СЦЕНИ. Не винен!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає механічно, не підводячи очей*). Тарас Шевченко.

УСІ ПІДСУДНІ. Не винен!

ГРАФ ОРЛОВ. Тихо!

Тим часом входить Шевченко. Його руки й ноги закуті в кайдани. Киває і підбадьорливо усміхнеться друзям. Озирається й бачить Варвару.

ШЕВЧЕНКО (*здивовано*). Княгиня?! (*Підіймає свої ланцюги.*) Вони мають мене за казкового богатиря — думають, я втечу.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Шевченко, підійдіть ближче! (*Шевченко наближається до суддів.*) Вас звинувачують у таємній змові супроти його імператорської величності. Що ви можете сказати на своє виправдання?

ШЕВЧЕНКО (*погодуючи своїми кайданами, спокійно*). А чи не можна їх хоча б тут зняти?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ні!

ГРАФ ОРЛОВ. Я думаю, генерале, в цьому нема потреби. Він не схожий на втікача. (*До вартового.*) Скиньте з нього кайдани.

ШЕВЧЕНКО. Дякую, ваша велиможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А тепер відповідайте на звинувачення.

ШЕВЧЕНКО (*лагідно*). Ваша велиможність, а можна я спершу вас про щось запитаю?

Генерал Дубельт заперечливо хитає головою, але граф Орлов його перебиває.

ГРАФ ОРЛОВ. Запитуйте.

ШЕВЧЕНКО. Чи можемо ми, при всій повазі до суду, попросити для себе захисника, добре обізнаного з законом?

ГРАФ ОРЛОВ. Ні. Ви звинувачуєтесь у державній зраді.

ШЕВЧЕНКО. А чи можемо ми самі запрошувати свідків для захисту?

ГРАФ ОРЛОВ. Ми допитали всіх, хто міг хоч чимось вам допомогти. Усі в а ш і свідки сидять у цій залі на лаві підсудних.

ВАРВАРА (*підводячись*). Ваша честь, а можна я теж складу свідчення?

ГРАФ ОРЛОВ (*усміхаючись*). Навряд чи ви захочете, ознайомившись з усіма доказами. (*Варвара сідає. До Шевченка.*) Ще щось?

ШЕВЧЕНКО. Наші друзі хотіли б послухати цей процес.

ГРАФ ОРЛОВ. Вони зможуть ознайомитись з висновками суду і його рішенням.

ШЕВЧЕНКО. Можемо ми задавати запитання в а ш и м свідкам?

ГРАФ ОРЛОВ. Ні. Ми не збираємося тут гаяти ціле літо.

ШЕВЧЕНКО. Чи маємо ми право відповідати по-українськи? Російська не є нашою рідною мовою.

ГРАФ ОРЛОВ. Російська є о ф і ц і ю мовою. Ми не можемо знати всі діалекти імперії.

ШЕВЧЕНКО. Чи маємо ми право опротестувати рішення суду?

ГРАФ ОРЛОВ. Останнє слово за царем. Ми йому щодня докладно звітуємо.

ШЕВЧЕНКО. Чи маємо ми право на останнє слово?

ГРАФ ОРЛОВ. Так — якщо коротко... Послухайте, Шевченко, а де ви набралися усіх цих химер?

ШЕВЧЕНКО. Я читав американську конституцію.

ГРАФ ОРЛОВ. Я теж. Чудовий документ — для американців!

ШЕВЧЕНКО. А якщо робитимуться спроби притягнути до справи матеріали, що не мають до неї жодного відношення, — чи маємо ми право протестувати?

ГРАФ ОРЛОВ. Безперечно. Але запевняю вас, ми не допустимо нічого, що не стосується справи і може лише змарнувати наш час.

ШЕВЧЕНКО. А як щодо запитань, котрі видауться нам некоректними?

ГРАФ ОРЛОВ. Генерал Дубельт досить досвідчений, аби сформулювати запитання належним чином.

ШЕВЧЕНКО. Ваші співробітники допитували мене три дні, а проте я й досі не знаю в чому нас усіх звинувачують.

ГРАФ ОРЛОВ. Я певен, генерал залюбки задовольнить вашу цікавість. Чи не так, пане генерале?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*кидає на нього короткий погляд*). Я зачитаю спершу звинувачення щодо всіх, а тоді додаткові — щодо Шевченка. (*Оглядає підсудних*.) По-перше, ви звинувачуєтесь у приналежності до таємного товариства — так званого Кирило-Мефодіївського братства. По-друге — в організації змови з метою насильницького повалення уряду його імператорської величності. По-третє — у намаганні відірвати Малоросію (*киває у бік Шевченка*) від імператорської корони. По-четверте — в плеканні потаємної змови з метою створити конфедерацію слов'янських народів зі столицею в Києві. По-п'яте — у намаганні впровадити республіканську форму правління на Україні та в інших слов'янських землях. По-шосте — у змовницькій діяльності, спрямованій на звільнення кріпаків і надання їм землі. (*Знов оглядає підсудних*.) I нарешті ви звинувачуєтесь у протизаконному прагненні зробити малоросійське наріччя державною мовою України, запровадити конституцію і прямі всенародні вибори глави уряду, скасувати смертну кару, забезпечити свободу слова, думки, віросповідання всім без винятку громадянам. (*Підводить погляд*.) Ну, то що ви скажете на ці всі звинувачення, Шевченко?

ШЕВЧЕНКО. Ваше благородіє, ви ж знаєте, що всі ці проблеми обговорюються на курсах історії й філософії в обох університетах — як московському, так і київському.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Але що ви скажете на с в і й захист?

ШЕВЧЕНКО. Я не є членом Братства.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до секретаря*). Занотуйте: підсудний відкидає усі вищезазначені звинувачення. (*До Шевченка*.) Але вам інкримінується ще два додаткових злочини. Перший — складання підбурювальних віршів проти царя та його родини...

ШЕВЧЕНКО. То я маю бути покараний за те, що не люблю царя?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. I другий — розповсюдження підбурювальних творів, які закликають до повалення існуючого ладу насильницьким шляхом.

ШЕВЧЕНКО. Я ніколи не друкував нічого не дозволеного цензурою.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви давали свої рукописи друзям.

ШЕВЧЕНКО. По-вашому, це «розповсюдження»?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ці словесні викрутаси вам не поможуть.

ШЕВЧЕНКО (*запально*). Словесні викрутаси панують на цьому процесі від самого початку. Скільки разів під час слідства ви вживали слово «Малоросія» і «малороси» замість «Україна» і «українці»! А тим часом ці «малороси» заснували вашу імперію! Українці жили у Києві, коли Москви ще й не існувало!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*сердито*). Годі! Відповідайте на звинувачення: визнаєте себе винним чи ні?!

ШЕВЧЕНКО. Генерале, ви окупували Україну своєю армією. Ми перед вами військовополонені, і ви не маєте права судити нас за не вчинені нами злочини!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*збиваючись на крик*). Це неповага до суду! Якщо ви

зарараз же не припините, я позбавлю вас слова!

ШЕВЧЕНКО (*спокійно*). Ви позабули, ваша честь, що й Україна була колись могутньою державою від Чорного до Балтійського моря. Її правителі родичалися з королівськими домами Англії й Франції. Вони заснували врешті й ваше Московське царство. Поширили церковнослов'янські книги, з яких пішла ваша мова. Усі ваші вчителі прийшли з України. Навіть ваша релігія, яку ви вважаєте

християнською, походить із Києва. Поки ви жили серед лісів і боліт на місці теперішньої Москви, Київ був квітучим цивілізованим містом.

На лаві підсудних гомін, схвалальні вигуки.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*не тямлячись з люти*). Варта, заткніть йому пельку!

Вартовий викручує Шевченкові руки за спину і надягає на них кайдани. Тоді запихає йому у рот чималий кілок, поворозки від якого зав'язує на потилиці.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Усім роздягнулись до пояса!

АНДРУЗЬКИЙ (*злякано шепоче*). Що вони хочуть робити?

КУЛІШ. Подивитись, чи нема, бува, в кого гетьманської булави.

В'язні стягають свої сорочки. Вартовий звільнє Шевченкові руки або ж задирає йому сорочку на голову. Обшукує Шевченка особливо ретельно.

ВАРТОВИЙ. Нічево!

Обшукує усіх інших, щобразу вигукуючи «нічево!» Підсудні один за одним натягають сорочки.

ГРАФ ОРЛОВ. Продовжуйте.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Юрій Андрузький!

Андрузький стає на поміст для свідків. Судовий службовець підходить до нього з Біблією.
Андрузький кладе на неї долоню.

СУДОВИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ. В ім'я всього святого, що є в цій Господній книзі, чи присягаєте ви говорити правду і тільки правду?

АНДРУЗЬКИЙ (*тримаючи і затинаючись*). П-п-присягаю.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Скільки вам років?

АНДРУЗЬКИЙ. Дев'ятнадцять, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І життя прекрасне, чи не так?

АНДРУЗЬКИЙ. Так, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Тобто, ви, звичайно, хочете жити?

АНДРУЗЬКИЙ. Так, ваша вельможність!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А як ви ставитесь до Шевченка?

АНДРУЗЬКИЙ. Я люблю його.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Як брат�?

АНДРУЗЬКИЙ. Так.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Як свого гетьмана?

АНДРУЗЬКИЙ. Так.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*підвищуючи голос*). «Так» — а далі?..

АНДРУЗЬКИЙ. Так, ваша вельможність!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви читали його вірші?

АНДРУЗЬКИЙ. Так, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І які з-поміж них вам найбільше подобаються?

АНДРУЗЬКИЙ. Усі без винятку, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*замикаючи пастку, кидас промовистий погляд на графа Орлова*). Скажімо, ось цей — під назвою «Заповіт»?

АНДРУЗЬКИЙ. Подобається, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Прочитайте, будь ласка.

АНДРУЗЬКИЙ (*починає поволі й тихо, але чимдалі голос його міцніє*).

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синє море
Кров ворожу... отайді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злю кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великий,
В сем'ї вольний, новий,
Не забудьте пом'янути
Незлім тихим словом.

Коли Андруський закінчує, генерал Дубельт дивиться на графа Орлова з неприкованим усміхом. Андруський раптом усвідомлює, що він накоїв: дав судям найбільш бунтарський вірш Шевченка, тексту якого вони не мали, оскільки той ніколи не друкувався. Від безсилого гніву й розpacу заходиться у риданнях.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до судового службовця*). Ви все записали?

СУДОВИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ. Так, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до Андруського*). Спасибі, Андруський. Тепер і ми краще знатимемо творчість вашого поета. (*На лаві підсудних гомін, обурені вигуки. Генерал читає з аркуша, поданого йому судовим службовцем.*)

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злю кров'ю
Волю окропіте.

Чиєї то крові, Андруський, забаглось вашому поетові?

АНДРУЗЬКИЙ (*не в змозі й слова вимовити*). Н-не знаю.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*переможно*). Дякую, можете сісти. (*Андруський сідає, Шевченко тим часом трясе головою, робить якісь звуки, тупоче ногами — хоче щось сказати. Дубельт зиркає на нього. Суворо.*) Ви хочете, підсудний Шевченко, щоб ми зв'язали вам ще й ноги?

КОСТОМАРОВ (*підводячись*). Я думаю, пане генерале, він хоче звернути вашу увагу на той факт, що Андруський практично не мав ніякого відношення до Братства.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Андруський, ану повторіть свої свідчення ще раз! (*Андруський підводиться, весь тримтить*). Ви належите до Кирило-Мефодіївського братства чи не належите?

АНДРУЗЬКИЙ. Й-й-я... (*безпомічно роззирається навколо*).

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*підвішує голос*). Пам'ятайте, ви під присягою!

АНДРУЗЬКИЙ. Так, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Чого стосується ваше «так» — присяги чи Братства?

АНДРУЗЬКИЙ. Б-б-ратства.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А всі оці люди — погляньте! — вони теж члени Братства? (*Бачачи, що Андруський вагається, переходить на крик.*) Так чи ні??!

АНДРУЗЬКИЙ. Хай вони самі скажуть...

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Я тебе пытаю!

АНДРУЗЬКИЙ. Я не можу вам відповісти.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви зустрічались?

АНДРУЗЬКИЙ. Так, ваша вельможність. Ми обговорювали філософські проблеми.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Скільки членів у вашій організації?

АНДРУЗЬКИЙ. Й-я... н-не знаю.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Не знаєш?! До ста чи більше?!

АНДРУЗЬКИЙ. Н-не знаю.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Де ви зустрічались?

АНДРУЗЬКИЙ. Вдома... в університеті.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А зброя? Де ваша зброя?!

АНДРУЗЬКИЙ. О ні, ваша вельможність, ми не визнаємо насильства.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. То ви надумали подолати Російську імперію своїми віршиками?

АНДРУЗЬКИЙ. Ні, ми... ми сподівались схилити уряд до певних реформ... переконати його своїми ідеями...

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Окропивши Україну російською кров'ю?.. (*Він добився від Андруського всього, чого хотів.*) Ще одне питання, Андруський: Шевченко теж є членом вашого Братства?

АНДРУЗЬКИЙ (*спалахує*). Ні! Запевняю вас, ні!
ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Але вважаєте його своїм гетьманом?

АНДРУЗЬКИЙ (*знову припертий до стіни*). Я... ми... я люблю його, як гетьмана,— він наш кобзар.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Але ж гетьман завжди був для вас синонімом так званої вільної України? А кобзарі вважались її співцями? (*Андрузький не в змозі відповісти, киває*). У мене все, можете сісти. (*Дивиться на підсудних*.) Костомаров! (*Костомаров стає на поміст для свідків. Судовий службовець бере в нього присягу на Біблій*.) Ви професор, чи не так?

КОСТОМАРОВ. Професор Київського університету, ваша вельможність.
ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*якусь мить мовчи до нього придувається*). Ваша спеціальність?

КОСТОМАРОВ. Етнографія.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви член Братства?

КОСТОМАРОВ. Ви ж бо знаєте — так.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А ваші колеги-підсудні?

КОСТОМАРОВ. Вам би слід запитати їх особисто, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А Шевченко?

КОСТОМАРОВ. Ні!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*бере в руки рукопис*). Це ви склали статут Кирило-Мефодіївського братства?

КОСТОМАРОВ. Виключно для філософських дискусій, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає*). Усі слов'янські народи мають об'єднатися. (*Підводить погляд*.) Це ви писали?

КОСТОМАРОВ. Так, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*продовжує читати*). Вони мають об'єднатися на засадах, висловлених у конституції Сполучених Штатів Америки. (*Дивиться на Костомарова*.)

КОСТОМАРОВ. Саме так.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає далі*). Слов'янські народи мають утворити шість незалежних держав: Польща — зі столицею у Варшаві, Росія — зі столицею у Москві, Чехословаччина — зі столицею в Празі, Сербія і Хорватія — зі столицею в Загребі, Болгарія — зі столицею у Софії та Україна — зі столицею в Києві. Київ має стати також столицею слов'янської конфедерації. (*Підводить погляд*.) Ви писали все це?

КОСТОМАРОВ. Не смію заперечувати, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає*). Кожен слов'янський народ матиме свій виборний парламент і уряд. (*Підводить погляд*.) Так?

КОСТОМАРОВ. Так, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає*). Буде створено також спільний слов'янський уряд з представників кожної слов'янської нації, на чолі з президентом, обраним цими представниками. Найголовнішим завданням цього уряду буде захист членів конфедерації від зовнішньої агресії. (*Підводить погляд*.)

КОСТОМАРОВ. Це означало б мир у Східній Європі на всі часи!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає*). Кожна слов'янська держава гарантує своїм громадянам право вільно жити і працювати за обраним фахом, сповідувати будь-яку релігію, висловлювати усно й письмово будь-які погляди, якщо це тільки не ущімлює відповідних прав інших громадян. (*Підводить погляд*.)

КОСТОМАРОВ (*по короткій паузі*). Там є ще один вартий уваги пункт, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Який?

КОСТОМАРОВ. Кріposne рабство має бути скасоване на всіх слов'янських землях.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І ваше Братство схвалило цей статут?

КОСТОМАРОВ. Виключно для філософського обговорення, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Для обговорення чи для змови?

КОСТОМАРОВ. Для обговорення.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І Шевченко з цим згоден?

КОСТОМАРОВ. Я гадаю, він здатен відповісти особисто.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*бере в руки дещо грубий рукопис*). Ви написали цей твір під назвою «Книга буття українського народу»?

КОСТОМАРОВ. Я, ваша вельможність.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*простягаючи йому рукопис*). Прочитайте, будь ласка, заключний абзац для суду.

КОСТОМАРОВ (*бере рукопис, починає читати, його голос поступово міцніє*). І встане Україна з своєї могили і знову озоветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сиятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа — ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар. І Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі Слов'янським. Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місце, де на карті буде намальована Україна: «От камень, него же не берегова зиждущий, той бисть во главу угла».

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви мусите неабияк любити свою Малоросію, щоб бути готовим померти за неї.

КОСТОМАРОВ (*з гіркою усмішкою*). Я волів би жити за неї.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Це Шевченко надихнув вас на всю оту підбурювальну маячню?

КОСТОМАРОВ. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*бере зі столу аркуш паперу*). Олексій Петров, котрого ми заслухаємо трохи пізніше, заявив під присягою: «Я чув, як Костомаров казав Шевченкові, що коли б не його поема «Кавказ», він би ніколи не написав другої частини «Книги буття українського народу». (*Підводячи погляд*.) Це правда?

КОСТОМАРОВ. Я не знаю ніякого Петрова.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*бере зі столу наступний аркуш*). Ви читали Шевченкову поему «Кавказ»?

КОСТОМАРОВ (*вагається, прагнучи ухилитись від прямої відповіді*). Я ніколи не мав її в руках.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*зазирає в аркуш*). Він лає у ній царя, називаючи підкорення Кавказу загарбанням.

КОСТОМАРОВ. Багато хто так вважає.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*зазираючи далі у папірець*). З його поеми випливає, що всі народи й племена, підкорені Росією, зазнають лише утисків від безмежної царської тиранії. По-вашому, це справедливо?

КОСТОМАРОВ. Чимало авторів за кордоном висловлюють подібні думки.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*трясучи аркушем у повітрі*). А доблесну смерть за царя він порівнює із «московською отрутою з московської чаші»! Чи не ці рядки надихали вас на ваші власні писання?

КОСТОМАРОВ. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Отже ви згодні, що це підривні вірші?

КОСТОМАРОВ. Ні, ваша вельможність. Я згоден лише, що ці вірші справді виглядають доволі правдоподібно.

Від лави підсудних долинає тупіт, схвалальні вигуки.

ГРАФ ОРЛОВ. Ану тихо! (*До Дубельта*.) Гадаю, досить. Давайте наступного.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до Костомарова*). З вами поки що все... Пантелеїмон Куліш! (*Куліш стає на поміст для свідків, судовий службовець бере у нього присягу*.) До появи Шевченка ви вважалися найвідомішим літератором у Малоросії. Як ви самі себе оцінюете поряд із ним?

КУЛІШ (*усміхається*). Я почиваюсь, наче Сумароков перед Пушкіним, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви ставите Шевченка в один ряд із Пушкіним?!

КУЛІШ. Не зовсім. Я гадаю, Шевченкова поезія здатна надихнути значно більше людей.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. На бунт?

КУЛІШ. На ствердження свободи!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Про яку свободу ви весь час говорите? Адже ви знаєте, що не можна жити в суспільстві й бути вільним від нього.

КУЛІШ. Я кажу про свободу жити згідно з Господніми заповідями, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви член Братства?

КУЛІШ. Ні. І кожен, хто стверджує протилежне,— бреше.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А Шевченко?

КУЛІШ. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Якщо ви не член Братства, то звідкіля ви знаєте?

КУЛІШ. Ми близько приятелюємо ось уже чотири роки. Гадаю, я знов би про такі речі.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Отже, ви як близький приятель читали його бунтарські вірші?

КУЛІШ. Я не бачу в його публікаціях нічого бунтарського.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А що саме ви читали?

КУЛІШ. Збірку «Кобзар», ваша честь, дозволену до друку цензурою.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І яке вона враження на вас справила?

КУЛІШ. Вона запалила мене своєю красою.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Запалила до чого?

КУЛІШ. До подальшої праці во славу мови, здатної так майстерно виповідати найвитонченіші думки й почування.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Але ваш приятель понаписував і чимало неопублікованого.

КУЛІШ. Трохи.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Але ж кожен, хто пише, прагне, щоб його твори були кимось прочитані, чи не так?

КУЛІШ. Звичайно.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви згодні, що Шевченкові твори, такі як «Кавказ», «Сон», «Заповіт», містять підбурювальні думки?

КУЛІШ. Він змальовує життя таким, як його бачить.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І пишучи їх, він прагне, щоб вони були кимось прочитані — як шляхом публікації, так і через нелегальне поширення серед знайомих?

КУЛІШ (захищаючись). Ви запитуєте мене про чужі думки й прагнення. Я не можу цього знати.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (посилюючи натиск). Але ж він закликав до повалення трону насильницьким шляхом!

КУЛІШ. Ні, ваша честь. Він лише висловлював почуття багатьох українців.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (намагаючись піймати допитуваного на слові). І ваші теж?

КУЛІШ. Я відмовляюсь відповідати на такі запитання.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Прочитайте в такому разі ось цей уривок з поеми «Сон». (Подає Кулішеві аркуш.)

КУЛІШ (дивиться в текст, тоді на Дубельта). Який уривок?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Отой підкresлений.

КУЛІШ (читає). О царю поганий... (вагається).

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Читайте, читайте.

КУЛІШ (декламує майже напам'ять). Царю проклятий, лукавий,

Аспіде неситий!
Що зробив ти з козаками?
Болота засипав
Благородними костями;
Поставив столицю
На їх трупах катованих! (Спохоплюється.)

Шевченко пише тут про Петра Першого — він помер понад сто років тому!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Читайте далі.

КУЛІШ (читає).

О скорб моя, моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о люту, зацікуть!
Не зацікуть. А люди тихо,
Без всякого лихого лиха
Царя до ката поведуть.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Чудово. Продовжуйте..

КУЛІШ (*читає*)

Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І, будь ласка, ще оцей ось уривок.
КУЛІШ (*читає*).

Минуло все, та не пропало,
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть; і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людськії шашелі...

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*з промовистим усміхом дивиться на графа Орлова, тоді звертається до Куліша*). По-вашому, ці вірші не бунтарські і не підбурювальні?..
Можете сісти.

КУЛІШ. Вони ніколи не були публіковані!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І не будуть. Сідайте поки що.

Куліш сідає, Шевченко тим часом трясе головою, намагається щось сказати.

ВАРВАРА. Він задихається! (*Кидається до Шевченка.*)

ГРАФ ОРЛОВ. Вартовий, вийміть йому кляпа із рота.

Вартовий виконує розпорядження.

ШЕВЧЕНКО (*відсапуючись*). Дякую, ваша вельможність.

ГРАФ ОРЛОВ. Але за умови, що ви мовчачите й не будете перебивати свідків.
(*До генерала Дубельта.*) Зaproшуйте наступного.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Олексій Петров! (*Підсудні на лаві мовкнуть, сердито насуплюються. Вартовий вводить свідка, судовий сліжбовець приймає у нього присягу.*) Ваше суспільне становище?

ПЕТРОВ. Студент, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви знаєте цих людей?

ПЕТРОВ (*не наважуючись озирнутись і глянути їм у вічі*). Лише з голосів, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*голосно*). Вартовий, зав'яжіть йому очі! (*Вартовий виконує розпорядження, генерал тим часом звертається до підсудних.*) Хай кожен із вас підведеться по черзі й промовить: «Братство Святих Кирила й Мефодія». (*Киває Андрузькому, щоб той починав перший.*)

АНДРУЗЬКИЙ (*підводячись*). Братство Святих Кирила й Мефодія!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до Петрова*). Чий це голос?

ПЕТРОВ (*не вагаючись*). Юрія Андрузького! (*Підсудні на лаві обурено гомонять.*)

ГРАФ ОРЛОВ. Ану тихо!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Наступний!

Підводиться Костомаров і повторює фразу.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до Петрова*). А це хто?

ПЕТРОВ (*не вагаючись*). Микола Костомаров! (*Підсудні на лаві обурюються дедалі голосніше.*)

ГРАФ ОРЛОВ (*підносячи голос*). Ану тихо — я кому сказав?!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Наступний! (*Підводиться Куліш і повторює ту саму фразу.*) А це хто?

ПЕТРОВ. Пантелеїмон Куліш! (*Підсудні у відповідь тупотять ногами, обурено щось викрикують.*)

ГРАФ ОРЛОВ. Я зараз усіх втихомирю!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Прослухаймо ще одного. (*Шевченко підводиться й вимовляє ту саму фразу.*) Ну, Петров?

ПЕТРОВ. Я ніколи не забуду цього голосу. Шевченко!

Судову залу заповнюють обурені вигуки підсудних. Граф Орлов, підвівшись, стукотить молотком по столу.

ГРАФ ОРЛОВ. Від імені суду, незалежно від його остаточного рішення, оголошує кожному по три дні карцеру — на хлібі й воді. В разі нових неподобств покарання буде збільшено!

ВАРВАРА (*підводиться*). Гадаю, варто було б перевірити їй мій голос, ваша вельможність, якщо це можливо. (*Генерал наміряється посадити її, однак глянувши на графа, киває на знак згоди.*) Братство Святих Кирила й Мефодія! **ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ.** Вам знайомий цей голос, Петров?

ПЕТРОВ. Ні, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Спасибі, княгине. I, коли ваша ласка, не втручайтесь більше в процес, гаразд?

ВАРВАРА. Гаразд, ваша честь. (*Сідає. Шевченко підводиться. Пов'язку з очей Петрова скидають.*)

ШЕВЧЕНКО. Дозвольте, ваша вельможність! Ми ніколи не бачили цього чоловіка!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до Петрова*). Як ви розпізнали їхні голоси?

ПЕТРОВ. Я чув їх не раз за стіною у Костомарова, він мій сусіда.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. I що саме ви чули?

ПЕТРОВ. Шевченко читав свої вірші. Костомаров читав статут Братства і Книгу Буття українського народу. Куліш зачитував розділи зі свого роману «Чорна рада», Гулак — зі своєї історії слов'янського права.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Чи обговорювали вони пункти свого статуту, спрямовані проти уряду його величності?

ПЕТРОВ. Так, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А також пункти, які стосуються скасування кріпосного права, утворення слов'янської конфедерації, надання рівних прав усім громадянам і проголошення Української республіки?

ПЕТРОВ. Так, ваша честь!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Як часто вони зустрічались?

ПЕТРОВ. Раз на тиждень.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. I скільки голосів ви могли розрізнати?

ПЕТРОВ. Дюжину щонайменше.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Яку роль відігравав Шевченко у тих зібрannях?

ПЕТРОВ. Провідну, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Поки що все, Петров. Може, ще граф має кілька запитань?

ГРАФ ОРЛОВ. Ви впевнені, що чули саме цих людей?

ПЕТРОВ. Я чув їх упродовж трьох місяців!

ГРАФ ОРЛОВ. Ви вільні.

ШЕВЧЕНКО (*підводячись*). Ваша вельможність! Можна і я задам свідкові кілька запитань?

Генерал Дубельт збирається заперечити.

ГРАФ ОРЛОВ (*втомлено*). Лише одне запитання, Шевченко.

ШЕВЧЕНКО. Дякую, ваша честь. (*До Петрова.*) Скільки тобі, хлопче, заплатили за цю брехню?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Можете не відповідати, Петров. (*Граф Орлов стенає плечима. Шевченко сідає.*) Ви вільні. (*Петров виходить. З лави підсудних долинає гамір, виразно чути вигук «Іуда!»*)

ГРАФ ОРЛОВ. Ми маємо письмові покази інших свідків, складені під присягою, отож не мусимо їх ще раз заслуховувати. (*До генерала.*) Давайте краще послухаємо Шевченка.

Шевченко стає на поміст для свідків, складає присягу.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ви знаєте, що вас викуплено з кріпацтва за гроші цариці?

ШЕВЧЕНКО. Мене викуплено за портрет Жуковського роботи Брюллова!

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Скільки років ви були у кріпацтві?

ШЕВЧЕНКО. Двадцять чотири, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А в дорослому віці скільки років ви провели в Малоросії?

ШЕВЧЕНКО. Три, ваша честь.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. І коли ви почали віршувати?

ШЕВЧЕНКО. Коли навчився грамоти.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Гаразд, давайте про поезію поговоримо пізніше.

А зараз — про ваше Братство. (*Іронічно.*) Ви не проти, пане поетe?

ВАРВАРА (*стрімко підводиться, перш ніж Шевченко встигає відповісти*). Пане генерал, дозвольте мені переговорити з паном Шевченком, перш ніж він відповідатиме далі.

ГРАФ ОРЛОВ. Ну, що ж, я й сам хотів би тим часом перечитати протоколи допитів, особливо Шевченка. Засідання відкладається до завтра. (*Стукає молотком по столу, підводиться.*)

ВАРТОВИЙ. Встать! (*Усі встають, граф Орлов і генерал Дубельт виходять праворуч, підсудні — ліворуч. Вартовий лишається біля дверей, видніє його багнет. Варвара кидається Шевченкові в обійми.*)

ШЕВЧЕНКО. Любa, тобі не сліd було приходити. Твоя родина й без того має досить клопотів.

ВАРВАРА. Я не знаходжу собі місця, відколи почула про твій арешт. Я не могла не приїхати.

ШЕВЧЕНКО. Ти нічим не зарадиш. Вертайся.

ВАРВАРА. Я буду тут до кінця!

ШЕВЧЕНКО. Вони подумають, ти наша спільниця.

ВАРВАРА. А я, між іншим, приходила на вашу останню зустріч — тебе не було. Тому я й певна, що Петров бреше.

ШЕВЧЕНКО. Граф добре знає, скільки йому заплачено. Так що не про правду їм ідеться... Ale я не хочу, щоб ти наражала себе на небезпеку, спілкуючись і далі зі мною.

ВАРВАРА. Я мушу тобі помогти!

ШЕВЧЕНКО. Це неможливо!

ВАРВАРА. Я мусила переговорити з тобою, перш ніж ти почнеш свідчити.

ШЕВЧЕНКО. Про що?

ВАРВАРА. Ти не член Братства. Не бери на себе вини.

ШЕВЧЕНКО. Ale ж я поділяю всі їхні погляди. Це мої друзі!

ВАРВАРА. Я чула, вони хочуть усіх вас взірцево провчити. Ale тебе найдужче.

ШЕВЧЕНКО. Хто тобі це казав?

ВАРВАРА (*притишує голос*). Граф Толстой. (*Бере його за руку, позирає на вартового.*) Слухай мене уважно, Тарасе. Справи кепські. Генерал хоче усіх вас повісити. Він сказав графу Толстому, що український сепаратизм має бути знищений тут і тепер, негайно, у зародку — інакше він зруйнує цілу імперію.

ШЕВЧЕНКО. А граф Орлов?

ВАРВАРА. Не знаю. Він, схоже, не склав іще остаточної думки, але навряд щоб вона була до вас прихильною!

ШЕВЧЕНКО. А як настроєний імператор?

ВАРВАРА. Він просто нетямиться з люті! Адже це саме за його гроші тебе було викуплено!

ШЕВЧЕНКО. Іронія долі, еге ж? Хоча, зрештою, вони не платили гроші за мене, вони, гадаю, навіть не знали, куди ті гроші підуть. Вони просто купили портрет роботи Брюллова.

ВАРВАРА. Я не можу, не можу змиритися з думкою, що вас засудять!

ШЕВЧЕНКО. Боюсь, справа вже вирішена.

ВАРВАРА. Граф Толстой казав, є один вихід.

ШЕВЧЕНКО. Що ж це за вихід?

ВАРВАРА. Зізнатись, що братчики вплутали тебе у цю справу.

ШЕВЧЕНКО (*оторопіло*). Що?

ВАРВАРА. Сказати суду, що тебе заманили у начебто філософський гурток і спонукали до написання ідейно шкідливих віршів.

ШЕВЧЕНКО. Ale ж це неправда!

ВАРВАРА. Тарасе, правда їх не цікавить! Їх цікавить шибениця для кожного з вас, і найперше для тебе! A я зовсім не хочу, щоб тебе повісили!

ШЕВЧЕНКО (*з усмішкою*). Я теж.

ВАРВАРА. Або щоб згноїли тебе в Сибіру. Мій дядько і досі там.

ШЕВЧЕНКО. I ти справді вважаєш, що я можу зрадити друзів?

ВАРВАРА. Граф Толстой сказав, це єдиний вихід.
ШЕВЧЕНКО. Не думаю. Він просто боїться за свою Академію. Як-не-як я її випускник.

З'являється вартовий.

ВАРТОВИЙ. Пора. (*На очах у Варвари одягає на Шевченка кайдани.*)
ВАРВАРА. Я маю зустріч з царицею. Може, ще побачимось після цього.
ШЕВЧЕНКО (*обіймає її*). Вертайся додому, княгине. Це все не для тебе.
ВАРВАРА. В Яготині ти мені цього не казав!
ШЕВЧЕНКО. Я пам'ятаю.

ВАРВАРА. Я хочу, щоб ми знову були там разом!

ШЕВЧЕНКО. Ти ж знаєш, що це неможливо.

ВАРВАРА. Молись, Тарасе. Разом молімось! Може, Господь нам підкаже вихід!..

ВАРТОВИЙ (*сердито*). Христа ради, Шевченко, годі вже!

Виходять. Варвара підбігає до дверей і дивиться їм услід. Світло поволі гасне.

ДІЯ 2 Ява 1

Кабінет царя кількома годинами пізніше. Розкішна канапа, невисокий стіл з графином вина й кількома келихами, на заднику — велика карта Росії з двоголовим орлом.
ЦАРИЦЯ наливає собі вина, надписує, ставить келих на стіл.
Входить **ВАРВАРА**, низько кланяється в реверансі.

ВАРВАРА. Ваша величність!

ЦАРИЦЯ. Здрастуй, Варваро. Рада тебе бачити. Сідай. (*Варвара сідає, цариця пропонує їй келих.*) Складеш мені товариство?

ВАРВАРА (*заперечливо хитає головою*). Дякую, ваша величність, я не п'ю взагалі.

ЦАРИЦЯ. Гарна звичка, хоч, боюсь, я вже ніколи її не набуду... Як твоя матінка?

ВАРВАРА. Так собі. По батьковій смерті у неї тільки й надій, що брат повернеться.

ЦАРИЦЯ. На жаль, Ніколя і чути не хоче про декабристів — ось уже двадцять два роки. Але за твого дядька я спробую переговорити.

ВАРВАРА. Дякую, ваша величність! Матінка буде безмежно вам вдячна.

ЦАРИЦЯ. Цар, на жаль, не вельми поступливий у своїх рішеннях. А як твоя тітка?

ВАРВАРА. Хворіє.

ЦАРИЦЯ. Й таки не слід було їхати в Сибір з чоловіком, та ще й покинувши дітей.

ВАРВАРА. Мій батько подбав про них.

ЦАРИЦЯ. Я знаю: чимало жінок хоч зараз готові їхати за чоловіками на край світу. Я б не змогла. Хоча... (*задумливо*), адже я теж покинула домівку, друзів, вітчизну — щоб вийти заміж за Ніколя й стати царицею. Ти хоч уявляєш, як важко мені давалась ця ваша російська? Це щось жахливе — усі ці ваші шиплячі, «г», «к», «х», м'які й тверді знаки,— Господи! Це ще гірше, ніж наша німецька! От італійська — оце так мова!

ВАРВАРА. I українська, ваша величність. Я таки вивчила її — завдяки Тарасові.

ЦАРИЦЯ. Тарасові?

ВАРВАРА (*збуджено*). Я маю на увазі поета Тараса Шевченка.

ЦАРИЦЯ. Ох, Варваро, не згадуй його бодай при цареві. Ті українці, на зразок твого Шевченка, не додають його світlostі душевного спокою.

ВАРВАРА. Я сподіваюсь, його величність змінить свою думку.

ЦАРИЦЯ. А Братство? Цар щодня проглядає докладні звіти про слідство. Не знаю, яким буде його рішення, скоріш за все він послухає графа Орлова й генерала Дубельта.

ВАРВАРА. Я прийшла благати, ваша величність: заступіться за Шевченка!

ЦАРИЦЯ. Я й не знала, що це той самий селяк, якого ми викупили з кріпацтва.

ВАРВАРА. Він геній, ваша величноте!

ЦАРИЦЯ. Цар має його книжку «Кобзар» із перекладом. (*Бере зі столу невеличку книжечку.*) Я прочитала її. Непогано. Гадаю, в оригіналі це виглядає ще краще.

ВАРВАРА (захоплено). Можна, я прочитаю вам один вірш? Він короткий. (*Цариця киває. Варвара похапцем гортає книжку, читає.*)

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?..
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?..

ЦАРИЦЯ. І це називають малоросійським наріччям? По-моєму, це одна з найгарніших мов, які я будь-коли чула! Шкода тільки, що нею пишуть всіляку гидоту.

ВАРВАРА. Але ж у «Кобзарі» немає жодного крамольного вірша, ваша величноте!

ЦАРИЦЯ. Ваш поет, кажуть, написав не лише «Кобзар», а й чимало іншого.

ВАРВАРА. На жаль, це правда, ваша величноте. Він став жертвою своїх друзів.

ЦАРИЦЯ. Друзів?

ВАРВАРА. Я маю на увазі членів Кирило-Мефодіївського братства.

ЦАРИЦЯ. Мені казали, саме він і є іхнім ватажком.

ВАРВАРА. Ні, ваша величноте! Він усього лиш поет... І художник. Ви ж знаєте, двадцять чотири роки він був у кріпацтві. Вся його освіта — три класи в сільського дяка, та ще — Академія мистецтв. Він пише вірші й малює картини. Це все, що він вміє. Ну який з нього змовник! Зашліть його куди-небудь, тільки не карайте смертю!..

ЦАРИЦЯ. Якщо його недруковані вірші такі самі гарні і безневинні, як ті, що в книжці, вам немає чого боятись.

ВАРВАРА. Заступіться за нього, ваша величноте!

ЦАРИЦЯ (киває кудись убік, на невидимий залу портрет Жуковського). Цей портрет вихователя моого сина дарував свободу вашому віршувальному. Гаразд, я поговорю з царем. Але пообіцяйте мені одну річ.

ВАРВАРА. Все що завгодно, ваша величноте!

ЦАРИЦЯ. Ми не схвалюємо зв'язку княгинь із колишніми кріпаками. Повертайтесь, моя люба, у Яготин і забудьте про нього.

ВАРВАРА (оторопіло). Це неможливо! Він для мене усе, ваша величноте!

ЦАРИЦЯ (посміючись). Він сам — чи його поезія?

ВАРВАРА. Я кохаю і його, і його вірші!

ЦАРИЦЯ. Ні, моя люба. Нічого не вийде. Якщо вже цар настроєний проти Братства, він покарає усіх. У крашому разі — засланням. Так що краще забудьте про свого поета.

ВАРВАРА. Я пойду в заслання за ним!

ЦАРИЦЯ. Ми ніколи не дамо вам дозволу одружитися.

ВАРВАРА. Я чекатиму його! Ми пойдемо за кордон і одружимось там де завгодно!

ЦАРИЦЯ (вона чує подібні речі не вперше, отож відповідає спокійно й поблажливо, з легкою іронією). А з чого ви будете жити, люба? Адже твій маєток ми скоріш за все будемо змушені конфіскувати. Ти ж не хочеш погубити усю родину? Тож будь розумна, це єдине, що залишається нам, жінкам.

ВАРВАРА (падає перед царицею, обіймає її коліна). Ваша величноте, мені не жити без нього!

ЦАРИЦЯ (погладжує Варвару по голові). Ну, ну, моя люба. Ми всі через це проходили замолоду. Краще давай... (мовкне на півслові: до кімнати заходить цар, заглиблений у якісь папери, сам до себе сміється).

ЦАР (помічає нарешті жінок). Пробачте, пані.

Варвара кланяється.

ЦАРИЦЯ. Княгиня Рєпніна,— ти її, певно, знаєш, Ніколь...

ЦАР (*кланяється*). Я ніколи не забуду, княгине, вісім полків козацької кінності, що їх дав мені ваш батечко під польську кампанію. Кращих кавалеристів я зроду не бачив. Шкода, що його нема в живих!

ВАРВАРА (*з реверансом*). Ваша величність! Моя матуся передала б найщиріші вітання, коли б знала, що я матиму честь з вами побачитись.

ЦАР. Передайте і їй мій уклін. І даруйте, що я ненароком перервав вашу розмову з царицею. (*До цариці.*) Я щойно отримав ось це від графа Орлова. (*Не може погамувати сміху.*) Почитай оце.

ЦАРИЦЯ (*бере від царя рукопис*). Що це?

ЦАР. Самвидав, так би мовити. Мені щойно принесли з суду — разом з перекладом.

ЦАРИЦЯ. Чий це рукопис?

ЦАР. Такого собі Шевченка — ми мали щастя викупити його з кріпацтва. (*Знову регоче. Показує пальцем підкреслені рядки у рукописі.*) Ось тут прочитай — ну й мерзотник! (*Сміється.*)

ЦАРИЦЯ (*читає*).

...Обок його
Цариця-небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонона,
Та ще на лихо, сердешне,
Хита головою.
Так оце-то та богиня!
Лишенько з тобою!

(*Підводить погляд, дивиться на Варвару.*) Шкода, що ми викупили його з кріпацтва.

ЦАР (*сміючись*). Засушений опеньок! Та він хоч бачив тебе коли-небудь, Олександро?

ЦАРИЦЯ. Не бачу нічого смішного. (*Знову дивиться в текст.*) Тебе він, між іншим, теж не жалує: сич надутий — це ще нічого, а от ведмідь з берлоги, та ще й одутий з похмілля... Гм... Тут тобі й кабани годовані, і п'явки, і змії, — зоологія якась, справді. Або це (*читає*).

О Боже наш милосердний!
О царю поганий,
Царю проклятий, лукавий,
Аспіде неситий!

(*До Варвари.*) Ох і лається ж ваш поет — що то значить кріпак!

ЦАР. То він так Петра Першого шпетить. Хоч правду кажучи, я й сам йому не вельми симпатизую: міг би все-таки не рубати голову коханцеві своєї дружини або принаймні не лишати ту голову на цілих два місяці в спальні. Бо любов — любов'ю, а запашок дружині міг врешті й обриднути.

ЦАРИЦЯ (*з неприхованим обуренням*). І він називає це «Сном»! Я чапля, ти ведмідь, який обертається потім на кошеня!

ЦАР (*посерйознішаши*). Я, звісно, не ведмідь. Але я й не кошеня, в чому цей поет, сподіваєшся, незабаром пересвідчиться.

ВАРВАРА (*знеможено*). Це ж тільки сон, ваша величність! Автор пише в кінці, що йому все те тільки привиділось!

ЦАР (*раптово*). А ви звідки знаєте, що там в кінці?!

ВАРВАРА (*заскочена*). Він... читав мені...

ЦАРИЦЯ. Я й не думала, Варваро, що у твого поета така багата уява...

ВАРВАРА. Ця поема ніде не була друкована...

ЦАР. І не буде!

ВАРВАРА (*цілком знищена*). Ваша величність, благаю вас...

ЦАР. Наснілось йому, га?! А тепер хай увіч побачить ті сибірські сніги, що йому привиділись..

ЦАРИЦЯ. А по-моєму, шибениця за ним плаче.

Затемнення.

Я в а 2

В'язнична камера із загратованим вікном, двоповерхові нари, на яких зверху лежить Андрузький, унизу сидить Костомаров і щось собі читає. Куліш походить по камері, час до часу зиркаючи у вікно. Усі вони щойно повернулися з судового засідання.

КУЛІШ. Де він, у дідька, застяг?

КОСТОМАРОВ. Ти ж сам недавно одружився. Мав би знати.

КУЛІШ. Загребли мене просто з Варшави. Замість медового місяця.

КОСТОМАРОВ. Добре, що вона тут. Може, поможет нам.

КУЛІШ. Княгиня? Красно дякую!

КОСТОМАРОВ. Вона була на нашій останній зустрічі. Вас із Тарасом тоді не було.

АНДРУЗЬКИЙ. О Господи... Господи...

КУЛІШ (*роздратовано*). Чого квилиш?

АНДРУЗЬКИЙ. Вони повісять нас.

КУЛІШ. Ще б пак — після всього, що ти їм намолов! «Я люблю його, як гетьмана...» Геть з глузду з'їхав!..

КОСТОМАРОВ. Годі, Панько. Не муч хлопця.

КУЛІШ (*усе ще обурений*). І це при тому, що ми всі постановили Тараса в цю справу не вплутувати!..

КОСТОМАРОВ. Але ж саме тому ми й не приймали його до Братства. І ти, і Юрко...

КУЛІШ. Спасибі й за те.

КОСТОМАРОВ. Які, по-твоєму, у нас шанси?

КУЛІШ. Вибрать звідси?

КОСТОМАРОВ. Ні. Я маю на увазі — Сибір чи... (*стискає пальцями горло*).

КУЛІШ (*підводить погляд догори, на Андрузького*). Це залежить від Тараса. Якщо він візьме вину на себе...

КОСТОМАРОВ. Ні в якому разі! Хай навіть не думає!

АНДРУЗЬКИЙ. О Господи... Господи...

КУЛІШ. Вони будують усе звинувачення на його віршах.

КОСТОМАРОВ. Нічого дивного. Після всього, що там понаписував про царя...

КУЛІШ. Але ж вони ніколи не друкувались!

КОСТОМАРОВ. А як тобі той Петров з його свідченнями?

КУЛІШ. Гад! Хоч, я думаю, він і справді жив десь поруч. Інша річ — чи він дійсно нас чув...

КОСТОМАРОВ. Словом, усе залежить тепер від Тараса.

КУЛІШ. І від княгині.

Чути брязкіт кайданів. Входить Шевченко у супроводі охоронця.

Охоронець скидає з нього кайдани.

ШЕВЧЕНКО (*потрясаючи ланцюгами*). Нівроку мені нагорода!

ОХОРОНЕЦЬ. Вони ненавидять вас і ваші вірші.

ШЕВЧЕНКО (*здивовано*). Ти говориш по-українськи?!

ОХОРОНЕЦЬ. Я з Полтави.

ШЕВЧЕНКО. А як же ти тут опинився?

ОХОРОНЕЦЬ. Не з власної волі.

ШЕВЧЕНКО. Ну, що ж, не так уже й кепсько — мати у в'язниці товариша. І що, по-твоєму, нас чекає?

ОХОРОНЕЦЬ. Боюсь, нічого доброго.

АНДРУЗЬКИЙ. О Господи... Господи...

ШЕВЧЕНКО. Гаразд, побачимо...

ОХОРОНЕЦЬ. Я принесу вам поїсти.

ШЕВЧЕНКО. Дякую. (*Охоронець виходить. Довга пауза. Шевченко відчуває загальну пригніченість. Усі чекають від нього чуда. Шевченко згадує розмову з Варварою й пропозицію графа Толстого. Не знає, як підбадьорити товаришів, коли самому так важко на серці.*) Княгиня має аудієнцію у цариці. Може, щось з того й вийде.

КУЛІШ. Якщо тільки вона ще не бачила твого «Сну».

КОСТОМАРОВ. Або «Кавказу».

АНДРУЗЬКИЙ (*зіскакує з горішніх нар і в克莱кає перед Шевченком, обхопивши його за коліна. Кричить майже істерично*). Пробач, Тарас!

Я цілковитий дурень! Я намолов, не подумавши! Не дай їм мене повісити!

ШЕВЧЕНКО (*підводить його й приязно обіймає*). Все гаразд, ти зробив що міг.

Ти мусив сказати правду — під присягою. Але ніхто тебе не повісить, повір мені.

АНДРУЗЬКИЙ. Я тільки нашкодив вам, Господи!..

ШЕВЧЕНКО. Кожен з вас — справжній скарб України. Нас так мало. Стільки людей її зрадило і покинуло. Навіть княгиня тільки-но вчиться материнської мови. Якщо ви усе це витримаєте, переживете, здобудете всі уроки із нашого досвіду й помилок, Україна відродиться. Й одного дня...

КУЛІШ. Якого «дня», Тарасе?! Ми за півкроку від шибениці!

ШЕВЧЕНКО. Всі ми помремо котрогось дня... (*Цитує.*) «Але нікому не дано знати до того дня свого судного місяця».

КОСТОМАРОВ. Що ти збираєшся їм сказати?

ШЕВЧЕНКО. Не знаю. Здається, їм майже все відомо. Вони хотіли б почути, що я теж член Братства. Завдяки вам це не зовсім так. Але вони захочуть почути також, чи я поділяю його ідеї. Я поділяю їх! Вони захочуть довідатись, чи виступав я проти царя й царизму, проти кріпацтва й заснованого на ньому суспільного устрою,— так, я виступав проти них і, доки моїх сил, виступатиму! Вони запитають мене, чого я хочу, і я відповім відверто: вільної України!

КОСТОМАРОВ. Ти збожеволів!

ШЕВЧЕНКО. Можливо, саме це й допоможе вам.

КУЛІШ. Яким же це чином?

ШЕВЧЕНКО. Братство так чи інакше знищено. Найближче десятиліття цар може спати спокійно — принаймні Україна його не турбуватиме. Інша річ — наша писанина. Мої невибагливі вірші, виявляються, впливають на ідейно незагартовану молодь. Хто зна, що трапиться, коли я їх і далі писатиму. Поети,— ось хто найбільший ворог імперії!

КОСТОМАРОВ. Ти не повинен брати усю провину на себе!

ШЕВЧЕНКО. Якщо вони залишать мені життя, я все одно писатиму.

КУЛІШ. Якщо!..

КОСТОМАРОВ. Мусиш обдумати кожне слово.

ШЕВЧЕНКО. Я вже обдумав. (*Бере Біблію й олівець, сідає на нижніх нарах і починає записувати. Андрузький тим часом залазить нагору, Костомаров сідає на сусідні нари, Куліш походжає по камері. З акустичної системи лунає раптом голос Шевченка.*)

Мені однаково, чи буду
Я жити в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс меж чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачуши, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись,
Молися, сину: за Україну
Його замучили колись».
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Ta не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присиплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, неоднаково мені.

КУЛІШ. Знаменито! Тепер їм тільки лишається знайти цей вірш і долучити до справи.

ШЕВЧЕНКО (*закриває Біблію*). Я записав його у Біблії. Навряд щоб вони його тут шукали.

З'являється охоронець із повною тацею найдків.

КУЛІШ. Це і є оте невеличке підкріпллення?

ОХОРНЕЦЬ. Їжа для шлунка, тютюн для нервів, чарчина для душі.

КОСТОМАРОВ. Ще один український поет! (*Оглядаючи тацю.*) Ба, та він не жартує!

ШЕВЧЕНКО. Як це тобі вдалося?

ОХОРНЕЦЬ. То не я. То вам вітання від графа Орлова.

ШЕВЧЕНКО. Остання вечеря!

ОХОРОНЕЦЬ. Зажди, Тарасе. Ти підеш зі мною.

ШЕВЧЕНКО. Куди?

ОХОРОНЕЦЬ (одягнувши йому знов на руки й ноги кайдани). На прийом до його величності.

Під брязкіт кайданів виходять. Затемнення.

Я в а 3

Кабінет Царя. Його величність у парадному мундирі, при орденах, розглядає карту. Граф Орлов сидить на канапі, неподалік стоїть генерал Дубельт. На столі — велика пляшка вина й келихи.

ЦАР. І що я маю зробити з ним?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Повісити, ваша величність.

ЦАР. І не почути більше Поета?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. О, ми ще не раз про нього почуємо, ваша честь.

ЦАР. А ви, графе? Це ж ваше відділення.

ГРАФ ОРЛОВ. Я сповню всі побажання вашої величності.

ЦАР. Але мене цікавить в а ш а думка.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Відправте його на шибеницю, як тих п'ятьох зрадників.

ЦАР (зачеплений за живе). Що?! Невже вас нічого не навчили ці двадцять два роки?! (Деяць спокійніше.) Я повісив п'ятьох. Ще дві сотні офіцерів заслав у Сибір. І що з того? (Мовчанка.) Що сталося з ними, Дубельте?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Нічого. Вони потроху вмирають. Їх родини в опалі.

ЦАР. А ви, графе, що скажете? Що сталося з бунтівниками за двадцять два роки?

ГРАФ ОРЛОВ. Проминули, як дим. Декотрі щось пописують. Але ніхто їх ніколи в Росії не надрукує. Залишиться хіба що невиразний спомин.

ЦАР. І це мої радники!.. Підійдіть до вікна. (Граф Орлов і генерал Дубельт підходять.) Гляньте на тих людей унизу. Ви не знайдете між ними жодного, хто б не чув про «декабристів». У цілому Петербурзі, ба у цілій Росії ви не знайдете таких, хто б не вважав їх героями! І знаєте що? Це аж ніяк не грудневий бунт зробив їх героями, а моя безглузда розправа над ними, мій дурнуватий вирок! Коли б я додумався вигнати їх за кордон, до Парижа й Відня, до Рима й Лондона, на середземноморські курорти й у тамтешні казіно, ніхто й слова б такого сьогодні не знав — «декабристи». Я ж натомість повісив п'ятьох зчинщиків і ще двісті прирік на повільну смерть у снігах Сибіру. І що з того? (Повертається до столу й наповнює собі келиха. Жестом пропонує те саме зробити й своїм співрозмовникам, генерал Дубельт і граф Орлов наливають і собі вина.) У Польщі ми теж наробили дурниць. Маємо тепер більше поляків у Сибіру, аніж у Польщі. І все одно мусимо тримати там велетенське військо. Та ще та продажна преса, яка по цілій Європі себе називає «вільною», нас оббріхує. (Підходить до карти.) Ось уже шістнадцять років ми ні з ким не воюємо. І не будемо, допоки я тут володар. Підкорювати треба миром. (Орлов і Дубельт дивляться на нього питально.) Приєднувати добровільно. Розширювати вплив на нові землі. Одружуватися з доньками сусідніх володарів. При нашій потузі ми можемо завоювати світ без єдиного пострілу. Майже цілий Сибір уже наш. Запевняю вас, ще два-три десятиліття миру — і вся Слов'янщина, — Прага, Софія, Krakів, Белград, Загреб, — увійдуть під нашу корону.

ГРАФ ОРЛОВ. То що робити з тим українським Братством, ваша величність? Завтра маємо закінчити слухання.

ЦАР. Підготуйте вирок і покажіть мені його перед оголошенням. (Відпускає співрозмовників. Бере невеличку книжечку та рукопис. Посміюючись.) «Мов опеньок засушений, тонка, довгонога». Вона мені цього не забуде!

ГРАФ ОРЛОВ (уже виходячи, від дверей). В'язень уже тут, ваша величність.

ЦАР. Нехай введуть. (До обох.) А ви зайдіть трохи. Я хочу, щоб ви це почули. (Охоронець тим часом вводить Шевченка з кайданами на руках і ногах. В'язень і цар кілька секунд уважно дивляться один на одного. Цар розгортає рукопис, читає.)

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

(Відводить погляд від рукопису.) Скажіть, Шевченко, чому ви підбурюєте проти нас малоросів?

ШЕВЧЕНКО. Ви перебільшуєте мої можливості, ваша величність.

ЦАР. Розкуйте його! (Охоронець скидає з Шевченка кайдани.) Ти, поете, бавишся з вогнем, у якому й сам можеш згоріти!

ШЕВЧЕНКО. Не я склав це вогнище.

ЦАР. Але ти викресав іскру.

ШЕВЧЕНКО. Я пишу для свого народу.

ЦАР. Свого народу?! Мого народу!

ШЕВЧЕНКО. Волею випадку. Хмельницький виявився надто довірливий.

ЦАР. Хмельницький був реалістом! Але я запросив тебе, зрештою, не для того, щоб з'ясовувати історичне значення Переяславської угоди. Мене цікавить, що штовхає таких, як ти, проти влади. Чому вас приваблює роль мучеників?

ШЕВЧЕНКО. Не думаю, щоб будь-яку тверезо мислячу людину ця роль приваблювала.

ЦАР. Ти вважаєш себе тверезо мислячим?

ШЕВЧЕНКО. Так, ваша честь.

ЦАР. А Ісус, по-твоєму, був божевільний?

ШЕВЧЕНКО. Я не смію себе порівнювати з ним, ваша честь.

ЦАР. Але ж ти мав би розуміти, пописуючи свої вірші, чим усе це закінчиться: якщо не шибеницею, то в'язницею?

ШЕВЧЕНКО. Ви хибно тлумачите мої вірші, ваша величність.

ЦАР. Тобто?

ШЕВЧЕНКО. Я говорив про те, що живе у серці кожного українця. Не про революцію, а про свободу. Про те, щоб бути господарем власного дому, землі, долі.

ЦАР. По-твоєму, це можливо?

ШЕВЧЕНКО. Безперечно! Бути рівними серед рівних, не залежати ні від кого — ні від панів, ні від їхніх нагайок. Не потрапляти в ув'язнення і Сибір за саме лише прагнення хліба і волі. Жити в мирі і злагоді з Богом і з усіма людьми — наша мрія й надія.

ЦАР. Все це гарні слова ні про що. Ми б дивились на них крізь пальці, коли б вони не підривали нашого найпередовішого, як відомо, суспільного ладу.

ШЕВЧЕНКО (зі щирим запалом). Але ж, ваша величність, мусите знати, що думають ваші піддані!

ЦАР (киває в бік графа Орлова). Ми краще знаємо, що їм слід думати!. Тобто, до певної міри, ти, може, й маєш рацію. Існує, на жаль, певна відмінність між малоросами й великоросами. І справа не лише у кріпацтві. Але те, чого малороси хотять, і те, що вони з того матимуть,— різні речі.

ШЕВЧЕНКО. Вашій величністі досить одного гуманного вчинку, щоб увійти до історії як наймудріший і найсправедливіший монарх цього століття!

ЦАР. Що ж це за вчинок такий?

ШЕВЧЕНКО. Звільніть мій народ!

Цар сміється.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Я ж казав, ваша величність, він дуже небезпечний.

ЦАР (до Дубельта). Отже, ви наполягаєте на... (жестом показує повіщення).

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Так, ваша величність, наполягаю.

ЦАР. А ви, графе?

ГРАФ ОРЛОВ. Як ви скажете, ваша честь.

ЦАР (до Шевченка). Не для того призначив мене Господь царем, щоб я власними руками зруйнував тисячолітню державу!

ШЕВЧЕНКО. Жодна імперія не є вічною!

ЦАР. Ми оновимо її! Ми підпишемо новий договір! Ми не дозволимо різати по живому!

ШЕВЧЕНКО. Схаменіться! Грозові хмари нависли над західними столицями. Жодна коронована голова не може почуватися у безпеці!

ЦАР. Ми маємо найбільшу армію і найпокірніший народ у Європі! Ми кинемо все — в се — на допомогу нашим союзникам! Кожен, хто повстане проти дружніх нам урядів, матиме справу з Росією. Якщо Австрія не дасть собі раду з Кошутом, за кілька тижнів наші війська будуть в Угорщині!

ШЕВЧЕНКО. Жоден народ не можна втримати у довічному рабстві!
ЦАР. Ви ж знаєте, хтось має рядити на цій землі, а хтось — служити. Є народи державні, обрані Богом та історією, а є безперспективні, приречені на зникнення та злиття з іншими.

ШЕВЧЕНКО. Якщо ви справді вірите в те, що кажете, Російська імперія приречена.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*не в змозі стриматись*). Він просто нестерпний, ваша величноте!

ГРАФ ОРЛОВ (*як на суді*). Шибениця за ним таки справді плаче.

ЦАР (*підходячи до карти*). Я певен, що хоч би там що трапилось, Росія буде завжди великою державою, а великороси — панівним народом. І знаєте чому?

ШЕВЧЕНКО. Не знаю, ваша честь.

ЦАР. Бо ми вміємо панувати.

ШЕВЧЕНКО. Не думаю, що інші народи з цим коли-небудь погодяться.

Генерал Дубельт сопе й аж міниться від люті. Цар на те лише сміється.

ЦАР. Ну, та годі про це. Якщо я подарую тобі життя, чи віддячиш ти мені за це віршами? Чи облишиш вимагати неможливого?

ШЕВЧЕНКО. Чи може леопард змінити свою шкіру?

ЦАР. Ти житимеш у достатку. Я зроблю тебе поетом-лауреатом. Зрештою, ти чудово знаєш російську.

ШЕВЧЕНКО. А що я маю робити зі своїми думками, ваша величноте? З тими селянами, що знемагають на панщині за кусень хліба? З удовами й сиротами, замордованими панськими примхами і жорстокістю? З каторжниками в шахтах, з мільйонами моого уярмленого люду?.. Я не зможу, ваша величноте, жити без серця й розуму, дарованих мені Богом.

ЦАР. Отже, ти волієш померти — за свої погляди?

ШЕВЧЕНКО. Чи маю я інший вибір?

ЦАР. Ти заслужив найсуворішої карі.

ШЕВЧЕНКО. Невже українці заслуговують карі тільки за те, що прагнуть свободи?

ЦАР. Заслуговують карі лише ті з них, хто намагається розірвати історичні зв'язки, роз'єднати наші братні народи, що, по суті, були, є й будуть одним народом. Це зрозумів ще Богдан Хмельницький.

ШЕВЧЕНКО. Він підписував договір про автономію!

ЦАР. Це лише одна з версій. Ми воліємо іншу. У Переяславі малоруський народ ввірив себе у руки цареві всієї — я підкresлюю: в с і е ї — Русі.

ШЕВЧЕНКО. О, ваші історики потрудились на славу, щоб у світі не лишилося й згадки про Україну.

ЦАР. Твої докори безпідставні. Двісті років ми захищали вас від турків, татарів, поляків, мадярів, охороняли вашу територіальну цілісність,— і тепер завдяки нам Україна сяє найяскравішим діамантом у нашій короні.

ШЕВЧЕНКО. Даруйте, ваша величноте, ми дивимось на це дещо по-іншому. Двісті років ви грабували наш край, вивозили з нього усе, що могли, забирали найздібнішу, найталановитішу молодь, запроваджували кріпосне рабство, перетворювали освічений, волелюбний народ у інертне й затуркане тяглове бидло...

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Що він меле?! Де він набрався цих нісенітниць?

ГРАФ ОРЛОВ. Він поет. Вифантазував, мабуть.

ЦАР (*пускає ці репліки повз вуха*). Ти перебріхуєш історію, поете. Ваш мудрий народ приєднався до нас добровільно і щиро сердо. Ніхто його до цього не змушував. Він визнав вицість нашої культури, нашої мови і нашого суспільного устрою. І, зрозуміло, відмовився від свого зіпсутого полонізмами діалекту, а заразом і від своєї провінційної культури, яку ви називаєте «українською», а ми звемо малоросійською, бо саме такою вона і є.

ШЕВЧЕНКО. Ви поросійшили усе панство на загарбаних вами землях, ви знекровили нас, але не знишили.

ЦАР. Ха!

ШЕВЧЕНКО. Ті люди, яких ви сьогодні судите,— живе свідчення тому. Жоден з них не походить із панського стану.

ЦАР. І яка, ти думаєш, їх чекає доля?

ШЕВЧЕНКО. Вони ні в чому не винні. Якщо вже вам треба когось покарати — карайте мене. Вони не вчинили нічого лихого.

ЦАР. Гаразд, я подумаю. Що ще, поете, нам слід би зробити — раз ти вже берешся радити імператорові?

ШЕВЧЕНКО. Звільніть українців. Чи, принаймні, скасуйте кріпацтво. І ви станете зразу найшанованішим і найулюбленишим імператором у Європі.

ЦАР. Найкумеднішим! (*Походить взад-уперед*). Я вже чую, як вони перешіптуються — У Парижі, Берліні, Лондоні: той Nicholas у Росії геть з глузду з'їхав, очманів, певно, від своєї «водкі». Ні, поете, нам не треба тут революції.

Хай краще бунтують раби, аніж має збунтуватися знать, позбавлена кріпаків.

ШЕВЧЕНКО. Ваша величність може подати приклад.

ЦАР. Звільнити двадцять чотири мільйони селян? Так це ж дестабілізує всю ситуацію. Що вони всі робитимуть? З чого вони житимуть?

ШЕВЧЕНКО. Вони мусять мати землю.

ЦАР. Дати їм ще й землю?!

ШЕВЧЕНКО. Вони живуть і працюють на ній з діда-прадіда.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ось чому вони його називають своїм гетьманом, ваша величність!

ГРАФ ОРЛОВ. І поширяють по всій Малоросії його писанину!

ЦАР. Кріпаків ми, звичайно, коли-небудь відпустимо. Без землі, ясна річ. Усі країни, oprіч Америки, це, зрештою, вже зробили. Але Україну, голубе, ми не відпустимо ніколи — з однієї дуже простої причини. Знаєш, якої?

ШЕВЧЕНКО. Не знаю, ваша честь.

ЦАР (*підступаючи до карти*). Бо Росія без України — нонсенс. (*Показує на карту*) Авеж, нам потрібне збіжжя, потрібні порти на Чорному морі, поки ми не здобули ще на Середземному, а головне — нам потрібен Київ, «мати городов russких». Тобто наша «мать» — ти розумієш? Чи, по-твоєму, наша тисячолітня держава почалася з Казані? Чи з Хорезму?

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Ваша величність!

ГРАФ ОРЛОВ. Ви просили нагадати вам про нараду з міністрами. Саме час.

ЦАР. Так що викинь, поете, з голови усії свої примхи. Твоя доля зараз у твоїх руках. І доля твоїх друзів, між іншими, теж. (*Бере раптом полотно, прихилене до канапи, і показує Шевченкові*) Мені прислали це з Академії. Граф Толстой каже, що ти один із найкращих портретистів Росії. (*Замислюється*) Слухай, а тобі не спадало на гадку часом перенести свої вірші на полотно?

ШЕВЧЕНКО. Ні, ваша честь. (*Усвідомлює раптом, до чого цар хилить. Блідне*) А що?..

ЦАР. Ти, здається, хотів порятувати життя своїм друзям? Я помилую їх — але за однієї умови...

ШЕВЧЕНКО. Як-кої, ваша честь...

ЦАР. Ти більше ніколи не будеш ні писати, ні малювати.

ШЕВЧЕНКО (*по паузі, пополотнілий*). Ви хочете позбавити мене язика і рук?!

ЦАР. А ти б волів — голови?

ШЕВЧЕНКО. А якщо ні?

ЦАР. Усім шибениця.

ШЕВЧЕНКО (*нервово походить, думає*). Ви таки хочете їх засудити?

ЦАР. Так. Але вони житимуть.

ШЕВЧЕНКО. А я?

ЦАР. Сибір.

ШЕВЧЕНКО (*зупиняється перед картою, розглядає її, мовби вивчає, де той Сибір, повертається й підходить до царя. Бере зі столу «Кобзар», роздивляється якусь мить, бере книжку обома руками, наче хоче її розірвати, тоді повертає її цареві й мовчки дивиться йому в очі*). Можна я дам остаточну відповідь завтра в суді, ваша честь?

ЦАР (*теж мовчки дивиться кілька секунд на Шевченка. Киває на знак згоди*). Завтра. (*З'являється охоронець, надягає на Шевченка кайдани й виводить його з царського кабінету*.)

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Небезпечний тип!

ЦАР. Надзвичайно.

Ява 4

Кабінет графа Орлова: письмовий стіл, двоє стільців, кілька картин на стінах, за вікном може видніти весняний сад. Граф у домашньому халаті сидить за столом, розглядаючи картини. Слуга сповіщає про чиесь прибуття.

ГРАФ ОРЛОВ. Зaproшуї її сюди! (*Входить Варвара. Граф підводиться.*) Яка честь, княгине!

ВАРВАРА. Даруйте, ваша величність, але я конче мусила вас побачити.

ГРАФ ОРЛОВ. Ваш візит до цариці виявився безрезультатним?

ВАРВАРА. То ви вже чули?

ГРАФ ОРЛОВ. Цар казав мені — перед зустріччю з вашим поетом.

ВАРВАРА. Я й не знала, що він зустрічався з царем!..

ГРАФ ОРЛОВ. О, не лише зустрічався, а й виявив неабияке красномовство!

ВАРВАРА. Чи є хоч якась надія, ваша величність?

ГРАФ ОРЛОВ. Надто багато доказів проти нього.

ВАРВАРА. Змилосердьтеся, графе!

ГРАФ ОРЛОВ. Ми не можемо допустити, щоб український сепаратизм пустив коріння.

ВАРВАРА. Він не причетний до жодної змови! Він не тримав у руках зброй і навіть зі зlostі нікого в житті не вдарив! Це романтичний поет, який, крім усього, ще й чудово малює.

ГРАФ ОРЛОВ. Романтичний поет, який пише антидержавні вірші! (*Киває у бік полотен.*) А царя і царицю він, часом, не пробував малювати?

ВАРВАРА. Ні!

ГРАФ ОРЛОВ. Щось ви дуже похапливо відповідаєте... А що-небудь на теми кріпацтва?

ВАРВАРА. Я нічого такого не бачила. (*По паузі.*) А чому ви запитуєте?

ГРАФ ОРЛОВ. Гляньте. (*Показує їй одне з полотен.*) Ви це бачили коли-небудь?

ВАРВАРА. Ні. Але це прекрасно!

ГРАФ ОРЛОВ. Це «Голова матері». Ваш поет намалював її ще на першому чи другому курсі Академії. Не сумніваюся, що зараз він малює ще краще. А тепер уявіть собі, що і цей свій талант він спрямує... ну, скажімо так, на соціальні теми. Намалює, скажімо, царя, котрий вішає декабристів чи міняє кількох кріпаків на мисливського пса. Або просто зробить із нього ведмедя, а з цариці — чаплю.

ВАРВАРА. Для чого ви мені все це кажете?

ГРАФ ОРЛОВ. Цар зацікавився його малюнками не менше, аніж поезією.

ВАРВАРА. Але ж він ніколи не вважав своє малярство зброею!

ГРАФ ОРЛОВ (*Іде до куліс, повертається з іще одним полотном, показує його Варварі.*) Це копія. Я нещодавно придбав. Впізнаєте?

ВАРВАРА. Так. Це Гойя. «Розстріл князя Піо Монтенеї».

ГРАФ ОРЛОВ. Ця картина підіймала іспанців проти Наполеона не згірш од деяких віршів. Тепер ви розумієте, чому цар так зацікавився поетовим пензлем?

ВАРВАРА. Але ж він зроду-віку не малював нічого крамольного!

ГРАФ ОРЛОВ. Це не значить, що він не може намалювати чогось такого в майбутньому...

ВАРВАРА. Він малює лише портрети й церкви. Більш нічого.

ГРАФ ОРЛОВ. Дивна річ! Чому він досі не додумався відтворити фарбами те, що так хвацько зобразив у словах??

ВАРВАРА. Що ви маєте на увазі?

ГРАФ ОРЛОВ. Сибірських каторжників, описаних у «Сні». Петра Першого, що після Полтави прицвяховував козаків до колод і пускав річкою. Катерину Другу, що, за словами вашого поета, «доконала вдову-сиротину». Його улюблених гайдамак, зрештою... (*Повертається до Варвари.*) Продовжувати?

ВАРВАРА. Покарайте його, якщо вважаєте за потрібне, але не позбавляйте пера й пензля!

ГРАФ ОРЛОВ. Ні, княгине, боюсь, покарання буде значно важчим...

ВАРВАРА. Тобто?..

ГРАФ ОРЛОВ. Останнє слово за царем.

ВАРВАРА. Але якщо ви попросите його змилосердитись...

ГРАФ ОРЛОВ. Я не можу. Він образив царя й царицю! Цар, можливо, й проповідник би, але цариця, боюсь,— ніколи!

ВАРВАРА. Ви ж його радник!

ГРАФ ОРЛОВ. Цар, як ви знаєте, має й власну думку. Я не звик йому суперечити.

ВАРВАРА. О, як мені вас переконати!

ГРАФ ОРЛОВ (*значає на неї дивиться, підморгує*). Декотрі панночки бувають навдивовижу переконливі...

ВАРВАРА (*не розуміючи натяку*). Скільки завгодно, ваша величність! Моя родина усе ще заможна — понад п'ятдесят тисяч душ!..

ГРАФ ОРЛОВ (*сміючись*). Мене не цікавлять гроші. І душі...

ВАРВАРА (*здивовано дивиться на графа й починає нарешті усвідомлювати*). Ви маєте на увазі...

ГРАФ ОРЛОВ. Так.

ВАРВАРА (*по паузі*). І де ви волієте цим займатись?

ГРАФ ОРЛОВ (*киває в бік сусідньої кімнати*). Там.

ВАРВАРА. А слуги?

ГРАФ ОРЛОВ. Я відіслав їх геть.

Варвара усе ще вагається, не в силах подолати огиду.

ГРАФ ОРЛОВ. Випийте коньяку. Із самого Парижа. (*Наливає їй чималий келих. Варвара вагається, врешті випиває його хильцем.*) Ходімо. (*Зникають за кулісами. Світло на кільканадцять секунд гасне. З'являються з-за куліс, поправляючи одяг. Граф аж сяє від утихи. Сміючись.*) Я, здається, казав вам, що цар має свою власну думку. Але я забув вам сказати, що він її ніколи не змінює.

ВАРВАРА (*завмирає, наче вражена громом. Киває в бік спальні*). Ви хочете сказати... (*збирається додати: «це все було марно?!*, але голос її перехоплює).

ГРАФ ОРЛОВ (*з усмішкою*). У певному розумінні... (*киває, говорячи тим самим «так»*).

ВАРВАРА (*опановуючи себе*). Можна ще трохи коньяку?

ГРАФ ОРЛОВ (*наливає два келихи, підносить свій дотори*). За поета і його княгиню!

Варвара вихлюпует йому свій коньяк у лицо, рвучко повертається і виходить. Граф витирає обличчя, кисло всміхається. Світло гасне.

Я в а 5

Кімната для відвідувачів у в'язниці. Стіл, кілька стільців, загратоване вікно. Ранній вечір того самого дня. Охоронець вводить до кімнати Варвару, що вже встигла перевіратися в інший одяг.

ОХОРОНЕЦЬ. Я зроблю для нього усе, що зможу, княгине.

ВАРВАРА. Я цілком покладаюсь на тебе, Богдане.

ОХОРОНЕЦЬ. Тут наших багато. І ще не всі помоскалились.

ВАРВАРА (*побачивши у протилежних дверях Шевченка*). Зажди, Богдане. (*Кідається Тарасові в обійми*.)

ШЕВЧЕНКО. Ти плакала? Що трапилось?

ВАРВАРА (*згадує графа, і їй на очі знов набігають слози*). Я... я... (*не може нічого вимовити*).

ШЕВЧЕНКО. Ти була у цариці?

ВАРВАРА (*киває й припадає йому до грудей*). Ох, Тарасе, цар дав їй твою поему «Сон»!..

ШЕВЧЕНКО. Значить, вона вже знає, що я про неї думаю?!

ВАРВАРА. Та вона просто нетямиться з люті!

ШЕВЧЕНКО. Я був у царя.

ВАРВАРА. І що?

ШЕВЧЕНКО. Боюсь, я намолов зайвого.

ВАРВАРА. Що ти сказав йому?!

ШЕВЧЕНКО. Прочитав йому лекцію, колишній кріпак — імператору всея Русі Миколі Первому, як йому слід врядувати державою.

ВАРВАРА. Ти збожеволів! І що ж ти йому нарадив?!

ШЕВЧЕНКО. Дати Україні волю. Чи, принаймні, селянам.

ВАРВАРА. Господи! А він?

ШЕВЧЕНКО. Засміяється.

ВАРВАРА (*киваючи в бік в'язничних камер*). А про Братство що він казав?

ШЕВЧЕНКО. Обіцяв дарувати їм — і мені — життя, якщо я присягну більше не писати й не малювати.

ВАРВАРА. І що ти на це?

ШЕВЧЕНКО (*сидяє, обхоплює голову руками*). Я сказав, що дам остаточну відповідь завтра. На суді.

ВАРВАРА (*підходить до нього, бере його обличчя в свої долоні*). І що ти йому відповіси завтра?

ШЕВЧЕНКО. Не знаю. (*Киває в бік камер, де сидять його друзі*.) Я не хочу, щоб вони через мене страждали. І на шибеницю теж не хочу... Клята поезія! Хай би ті вірші краще застягли в моїй горлянці, і хай би мій мозок засох, наче той опеньок, що його я образив, порівнявши з царицею! Як мене підвела моя музая..

Його біль змушує Варвару забути про власний; вона обіймає його й приголублює.

ВАРВАРА. І що тобі цар обіцяв, якщо ти покинеш писати і малювати?

ШЕВЧЕНКО. Нікого не стратять. Мене зашлють на Сибір.

ВАРВАРА. Наскільки??

ШЕВЧЕНКО. Я не питав.

ВАРВАРА. О Господи! (*Згадуючи графа*.) Невже тобі важко пообіцяти?

ШЕВЧЕНКО. Сьогодні я можу пообіцяти усе, що завгодно. Але завтра на мене знову накотить гнів, несамовитий гнів за все, що вони зробили з нами за двісті років, з моїм народом, з моєю родиною, моїми братами й сестрами, неосвіченими, прикутими до землі, з їх дітьми, приреченими на таке саме жалюгідне майбутнє... Я не знаю, що можу вдіяти у такі хвилини!

ВАРВАРА. Я взяла із собою десять тисяч рублів. Охоронець Богдан обіцяв помогти тобі вибратись звідси.

ШЕВЧЕНКО (*дивиться в бік в'язничних камер*). І покинути їх самих?

ВАРВАРА. Твоя втеча означатиме визнання провини. Значить, ти був зачинщиком і головним винуватцем всієї справи. Це тільки поможе їм, а не зашкодить.

ШЕВЧЕНКО. Тебе запідозрять одразу.

ВАРВАРА. Я буду далеко звідси.

ШЕВЧЕНКО. І Богдана теж.

ВАРВАРА. Він готовий ризикнути.

ШЕВЧЕНКО. Як ти це все собі уявляєш?

ВАРВАРА. Цієї ж ночі Богдан тебе виведе. Карета чекатиме. І гроші.

ШЕВЧЕНКО. Я ніколи не зможу вернутися.

ВАРВАРА. Я приеднаюсь до вас пізніше — коли ви доберетеся до Рима чи Відня.

ШЕВЧЕНКО (*обмірковуючи пропозицію*). Ні, Варваро. Усе, що я вмію, це малювати й писати вірші, що завдали мені стільки клопоту. Я б не хотів занапащувати ще й твоє життя.

ВАРВАРА. Ти знову заводиш про кріпака й княгиню?!

ШЕВЧЕНКО. Так! Твій світ тут. Усе це значно складніше. Не треба себе дурити!..

ВАРВАРА. Ти відкрив мені інший світ. Таразе! Я не зможу жити без тебе!

ШЕВЧЕНКО. Ох, Варваро, Варваро... (*Обіймає її руничко, спрагло, пристрасно, відчуваючи, що це вже востаннє.*)

ВАРВАРА. Я мушу йти... мушу приготуватись... (*Виривається з його обіймів.*) До зустрічі, Таразе! Твої вірші ще трусонуть цим смердючим троном!.. (*Вибігає в один бік, Тарак поволі виходить в інший.*)

ДІЯ 3

Ява 1

В'язнична камера пізньої ночі. Куліш, Костомаров, Андруський сплять на своїх нарах. Шевченко нотує щось долі при свічці у своїй Біблії.

ШЕВЧЕНКІВ ГОЛОС (*через акустичну систему*):

Чи ми ще зійдемося знову?
 Чи вже навіки розійшлися?
 І слово правди і любові
 В степи і дебрі рознесли!
 Нехай і так. Не наша мати,
 А довелося поважати.
 То воля Господа. Годіть!
 Смирітесь, молітесь Богу
 І загадуйте один другого.
 Свою Україну любіть.
 Любіть її... Во время лютє,
 В останню тяжкую минуту
 За неї Господа моліть.

Кінчається вірш, з'являється охоронець.

ОХОРОНЕЦЬ (*пошепки*). Пора. (*Киває на вихід*.)

ШЕВЧЕНКО (*так само пошепки*). Я не можу.

ОХОРОНЕЦЬ. Христа ради, Тарасе!

ШЕВЧЕНКО. Вони загинуть!

ОХОРОНЕЦЬ. Ти їм тут нічим не поможеш.

ШЕВЧЕНКО. Іди, Богдане.

ОХОРОНЕЦЬ. Ти потрібен на волі, Тарасе!

ШЕВЧЕНКО. Вигнання — це теж неволя.

ОХОРОНЕЦЬ. Але тут може бути не просто неволя. Вони можуть вас...

ШЕВЧЕНКО. Тихше, розбудиши хлопців. Іди, Богдане. Дякую тобі.

ОХОРОНЕЦЬ. Карета чекає!

ШЕВЧЕНКО. Я не можу, Богдане!

ОХОРОНЕЦЬ (*вдивляється якийсь час у Тарасове обличчя, намагаючись його зрозуміти. Нарешті палко його обіймає*). Хай Господь тебе береже, Тарасе! (*Виходить. Тарас залишається зі своєю Біблією, продовжує щось у ній занотовувати.*)

Затемнення.

Ява 2

Кімната суду, ранок наступного дня. Вводять чотирьох підсудних, Шевченко знову в кайданах. В'язні стоять, чекаючи, поки граф Орлов і генерал Дубельт займуть свої місця. У глибині з'являється Варвара, глибоко розбита горем. Її сподівання, що Шевченко вже мчить каретою у бік Галичини, до австрійського кордону, не справдилися. Їх погляди зустрічаються і відбувається щось на зразок безмовного діалогу: «Чому не зробив цього?» — «Я не міг покинути друзів».

ГРАФ ОРЛОВ. Суд розглянув матеріали слідства і вважає за потрібне припинити подальший допит усіх підсудних, за винятком Шевченка.

В'язні обурено вигукують «Ні!», тупотять ногами.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Підсудний Шевченко, складіть присягу. (*Шевченко підходить до судового службовця і присягає на Біблії*.) Ви чули звинувачення. Як, по- вашому: члени так званого Кирило-Мефодіївського братства винні в державному злочині чи ні?

ШЕВЧЕНКО. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А ви?

ШЕВЧЕНКО. Мої друзі опинилися тут через мене. Я завинив перед ними.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Це гідна відповідь, але матеріали справи неспростовно свідчать і проти них. Усі ви причетні до нелегального товариства, діяльність якого була спрямована на підтримку існуючого суспільного ладу та повалення уряду Його Величності. (*По паузі*.) Ви, підсудний Шевченко, і надалі заперечуєте своє членство у «братьстві»?

ШЕВЧЕНКО. Так.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. А своє авторство щодо цитованих тут поезій?

ШЕВЧЕНКО. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Чи визнаєте ви, що декотрі з ваших друзів називали вас «гетьманом»?

ШЕВЧЕНКО. Мене по-всякому називали. Одні називали приятелем, інші (*саркастично всміхається*) — холопом, бидлом, жлобом, рогулем, когутом...

Може, хтось називав і гетьманом...

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Що ви можете сказати на своє виправдання?

ШЕВЧЕНКО. Я не був членом Братства і не порушував своїми опублікованими творами жодних законів.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Але ж у вас є й неопубліковані твори?

ШЕВЧЕНКО. Кілька.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*зазирає в папери*). Розділ третій нового кримінального кодексу 1845 року зараховує до державних злочинів будь-які спроби обмежити самодержавну владу його Імператорської Величності, змінити існуючу систему врядування, звести наклепи на існуючий суспільний лад. (*Дивиться на Шевченка*.) Ви визнаєте свою вину в цих злочинах?

ШЕВЧЕНКО. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає далі*). А також ведення відповідної агітації й пропаганди. (*До Шевченка*.) А цю свою провину ви визнаєте?

ШЕВЧЕНКО. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає далі*). А також сприяння згаданим злочинам, приховування їх від властей та небажання повідомити про них у відповідні органи. (*До Шевченка*.) Ви й цієї провини не визнаєте?

ШЕВЧЕНКО. Ні.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*помітно дратуючись*). Гаразд, тоді продовжимо. Чи визнаєте ви, що члени так званого «братства» у вашій присутності обговорювали ідею федерації слов'янських республік?

ШЕВЧЕНКО. Суто теоретичний диспут, ваша честь. Платон обговорював подібні ідеї ще дві тисячі років тому.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*читає*). Статті 263—265 та стаття 271 кримінального кодексу передбачають за згадані злочини: конфіскацію всього майна та смертну кару. (*До Шевченка*.) Чи знали ви про це, пишучи свої віршовані пасквілі?

ШЕВЧЕНКО. Усі ці закони, ваша вельможноте, були прийняті 1845 року. Ви звинувачуєте мене в їх порушенні, не питуючи навіть, які мої вірші були написані й опубліковані до 1845 року, а які — після.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ (*до графа Орлова*). Я гадаю, ваша вельможноте, що самі вірші є незаперечним доказом проти нього.

З лави підсудних лунають обурені вигуки.

ГРАФ ОРЛОВ. Кожна подібна витівка коштуватиме вам додаткових днів у карцері. (*Бере зі столу декілька аркушів*.) Мене цікавить, підсудний Шевченко, що ви мали на увазі у деяких своїх віршах. Ви не могли б мені пояснити?

ШЕВЧЕНКО. Якщо зумію, ваша честь.

ГРАФ ОРЛОВ. Ось, скажімо, поема «Гайдамаки». Гайдамаки — це, якщо я не помиляюсь, розбійники...

ШЕВЧЕНКО. Гайдамаки боролись за Україну, ваша честь!

ГРАФ ОРЛОВ (*читає*). «Ми одної матері діти, всі ми слав'яне... Нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаютися знову з своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янська земля». (*Дивиться на Шевченка*.) Чим це відрізняється від ідеї слов'янської федерації у статуті вашого «братства»?

ШЕВЧЕНКО. У поемі йдеться про боротьбу українських козаків з поляками. Цитовані вами рядки починаються словами: «Слава Богу, що минуло...»

ГРАФ ОРЛОВ (*читає*).

Було колись — в Україні
Ревили гармати;
Було колись — запорожці
Вміли пановати.

Пановали, добували
І славу, і волю...

(До Шевченка.) Це, по-вашому, не пропаганда революції?
ШЕВЧЕНКО. Якщо всяке звертання до історії вважати пропагандою..
ГРАФ ОРЛОВ. А ось це? (Читає.)

Спи, Чигрине, нехай гинуть
У ворога діти.
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі.

(До Шевченка.) Вам би кортіло її розбудити, еге ж?
ШЕВЧЕНКО. Народ можна знищити, але втримати у вічному рабстві — неможливо.

З лави підсудних долинають схильні вигуки, оплески .

ГРАФ ОРЛОВ (до судового службовця). Додайте їм ще один день карцеру.
(Знов зазирає до рукопису, читає.)

Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани,
Ясновельможній гетьмані.
Чого ж ви чванитеся, ви!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили.

(Підводить погляд.) Звідки у вас стільки ненависті, Шевченко? Ви лаєтесь, як останній п'яница.

ШЕВЧЕНКО. А як би ви називали людей — освічених людей, що зраджують свій народ у скрутну хвилину?

ГРАФ ОРЛОВ. Вони не зраджують. Вони розуміють історичну необхідність. Малоросійський струмок повинен влитися у велику російську ріку. Наймудріші представники вашого племені це вчасно збагнули. І вам би слід шанобливіше до них ставитись. (Цитує.)

Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани...

(До Шевченка.) Ви вважаєте, вірно служити його величності — злочин?..

ШЕВЧЕНКО. Я вважаю, що ця «служба» коштувала нам свободи!

ГРАФ ОРЛОВ. На щастя, більшість освічених малоросів вважає інакше. Помоєму, ви просто заздрите їм. Посередній поет, неспроможний зрівнятися з Жуковським чи Пушкіним, вигадує якусь власну літературу на місцевому наріччі, і тішить себе думкою, що він найкращий поет у своєму селі. А заразом лає всіх, хто дивиться на це тверезо. (Цитує.)

Підніжки царські, лакеї
Капрала п'яного! Не вам.
Не вам, в мережаній ліvreї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись!

(До Шевченка.) І коли, по-вашому, цей новий Вашингтон з'явиться?

ШЕВЧЕНКО (читує з пам'яті). «І кожній речі встановлено її пору, і кожній справі визначено її час під небесами: час народжуватись і час помирати...»

ГРАФ ОРЛОВ. Та ви хоч читали що-небудь із цього вашого Вашингтона?

ШЕВЧЕНКО. Я читав американську конституцію, ваша честь, і гадаю, багато-кому її не завадило б тут прочитати.

ГРАФ ОРЛОВ. А чи знаєте ви, що всі писання цього вашого Вашингтона заборонені у Росії цензурою? Ви не пригадуєте, хто давав вам ці тексти?

ШЕВЧЕНКО (спохоплюється). Це було за кордоном, ваша честь.

ГРАФ ОРЛОВ. Ох, Шевченко, ви ніби розумна, інтелігентна людина. Де ви тільки набралися цього зоологічного націоналізму? (*Цитує.*)

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.

(Зустрічається поглядом із Варварою, зловтішно всміхається.) Любов росіянина з українкою може мати, між іншим, і цілком щасливий кінець.

ШЕВЧЕНКО. Катерини це, на жаль, не стосується.

ГРАФ ОРЛОВ (з тією самою усмішкою). Ви пишете лише про одурених селянок чи про княгинь теж?

ШЕВЧЕНКО (нічого не розуміючи). Княгині не потребують моого заступництва.

ГРАФ ОРЛОВ. Ви вважаєте їм можна вірити?

ШЕВЧЕНКО (усе ще не розуміючи). Чому ж...

ГРАФ ОРЛОВ (з тією самою цинічною усмішкою). Я не зустрічав жодної, що була б надто принциповою.

ШЕВЧЕНКО (починає нарешті здогадуватись, куди хилить граф. З викликом). Я знов таку.

ГРАФ ОРЛОВ. Ви свята людина. Або — сліпа. (*Шевченко дивиться на Варвару, вона відводить погляд. Граф, відчуваючи, що зайшов задалеко, переводить розмову на інше.*) Тут є ще один вірш, якого досить навіть без усіх інших, щоб визнати вас винним. (*Читає з аркуша.*)

Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приспав. А щоб збудити
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталити;
Та добре вигострить сокиру —
Ta й заходиться вже будить.

(Дивиться на Шевченка.) Що ви на це скажете?

ШЕВЧЕНКО. Я цілий рік провів на Україні. Безправ'я й убогість моого народу затмарили мені розум.

ГРАФ ОРЛОВ. Я можу зацитувати дещо і з вашого «Заповіту»:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злую кров'ю
Волю окропіте.

Генерал Дубельт має рацію: найкраще свідчення проти вас — ваша поезія. На початку суду ви прохали останнього слова. Будь ласка, якщо ви, звісно, не передумали.

ШЕВЧЕНКО. Ні, ваша честь. (*Починає поволі, збираючись із думками, але дедалі говорить упевненіше й твердіше.*) Ви звинувачуєте нас у підривній діяльності. Тим часом ми винні лише в тому, що хочемо жити вільним життям на вільній землі. Ви звинувачуєте нас у змові з метою повалення вашого уряду. А тим часом нам і діла нема до вашого уряду — ми хочемо власного уряду у власній державі. Ви звинувачуєте нас у жаданні свободи. А тим часом нема на світі ні людей, ні народів, які прагнули б жити у рабстві. Ви інкримінуете нам численні злочини. А тим часом я не можу стриматись, щоб не звинуватити вас у злочинах куди страшніших. Ви окупували нашу країну. Ви пограбували її багатства й закріпачили її людей. Ви згноїли тисячі на Сибіру. Вдови й сироти мрутуть від голоду, поки збіжжя береться цвіллю у ваших житницях. Ви забираєте наших юнаків до свого війська, де вони гинуть або стають яничарами. По суті, ви цілеспрямовано винищуєте цілий народ, перетворюючи його на сировину для диявольської імперської машини. Я звинувачую вас у п'яти щонайтяжчих злочинах: геноциді, масових депортациях, запроваджені рабства, грабіжництві та збройній окупації територій, що ніколи вам не належали. (*Безпосередньо до графа Орлова.*) Що ж стосується моєї справи, то я маю лише одне прохання: звільніть моїх товаришів, які ні в чому не винні, оскільки це вони виключно через мене опинились у своєму теперішньому становищі. (*З лави підсудних лунають*

заперечливі вигуки.) Я збив їх з пантелику своїми віршами. (Підсудні протестують.) Я один маю понести покарання.

ГРАФ ОРЛОВ (*перезираючись із генералом Дубельтом*). Цар питав вас учора, чи згодні ви присягнути ніколи більше не писати й не малювати? (*Його слова тонуть в обурених вигуках підсудних. Граф калатає у дзвінок, врешті западає глибока тиша.*)

ШЕВЧЕНКО (*по тягучій паузі*). Так я згоден.

ГРАФ ОРЛОВ. Присягніть на Біблії (*з ноткою іронії*). Це, здається, ваша улюблена книга. (*Судовий службовець подає Біблію, Шевченко кладе на неї долоню.*) Чи клянетесь ви Святым письмом, перед лицем Господа Бога, що ніколи більше не будете писати, ані малювати?

ШЕВЧЕНКО (*попри гамір на лаві підсудних*). Клянусь!

ГРАФ ОРЛОВ. Чи клянетесь ви знищити все, що будь-коли написали супроти Його Величності та імператорської родини?

ШЕВЧЕНКО (*попри дедалі дужчий гамір*). Клянусь!

ГРАФ ОРЛОВ. Чи клянетесь ви ім'ям Всемогутнього і Всевидющого Господа не висловлювати ніколи — ні публічно, ані приватно — думок, які ганьбили б існуючий устрій та підтримали владу Його Величності?

ШЕВЧЕНКО (*перекрикуючи протестуючі вигуки своїх товаришів*). Клянусь.

ГРАФ ОРЛОВ. У такому разі я готовий оголосити вирок.

ГЕНЕРАЛ ДУБЕЛЬТ. Прошу усіх встати!

ГРАФ ОРЛОВ. Високий суд, розглянувши справу членів так званого «Кирило-Мефодіївського братства» визнав усіх підсудних винними у скoenні особливо важкого злочину — державної зради. (*Варвара не може потамувати вигуку «Hi!», підсудні стоять мовччи, зціпивши зуби.*) Зважаючи, однак, на молодий вік підсудних та їх недосвідченість, Його Імператорська Величність знайшов за можливе замінити їм смертну кару одним роком ув'язнення та засланням на невизначений строк. Вирок може бути переглянутий не раніше, ніж через п'ять років. (*Підсудні полегшено зітхають, однак після наступних слів графа Орлова знов насторожуються.*) Що стосується підсудного Тараса Шевченка, який хоч і не належав формально до «братства», був тим не менше його головним натхненником, і діяльність якого мала особливо небезпечний антисуспільний характер, суд постановляє: заслати підсудного Тараса Шевченка, сина Григорія, у киргизькі степи на довічну службу у війську Його Імператорської Величності. (*Підсудним перехоплює подих. Варвара падає непритомна. Шевченко залишається незворушним, лише напинаються м'язи на скулах. Граф Орлов із цікавістю стежить за його реакцією.*)

ШЕВЧЕНКО (*з сарказмом*). Передайте нашу найсердечнішу подяку Його Величності.

ГРАФ ОРЛОВ (*до Шевченка*). А щоб вам легше було дотримуватись складеної вами присяги, імператор особисто дописав на вашому вироку: «Із найсуворішою забороною писати і малювати». (*Підсудні вибухають обуреними вигуками. Варвара витирає слізози. Граф Орлов калатає у дзвінок, закликаючи до порядку. Врешті охоронець надягає на Шевченка кайдани й виводить його разом з іншими підсудними з залу. Граф Орлов і генерал Дубельт збирають папери. Граф помічає Варвару, що з ненавистю дивиться на нього.*) Я зробив, що міг.

ВАРВАРА. Я кохаю його! (*Вибігає.*)

Затемнення.

Я в а 3

Кімната для відвідувачів у в'язниці. З одного боку заходить Варвара, підходить до загратованого вікна, визирає надвір. З іншого боку входить Шевченко. Варвара рвучко озирається, кидається яйму в обійми.

ШЕВЧЕНКО. За дві години нас забирають.

ВАРВАРА. Ти ж міг утекти... уночі... все було готове...

ШЕВЧЕНКО. Я не зміг би, ти ж знаєш...

ВАРВАРА. Божевільний... Тому я й кохаю тебе.

ШЕВЧЕНКО. Через рік їх випустять.

ВАРВАРА. А тебе? (*Намагається опанувати себе.*) Ох, Тарасе, Тарасе.

ШЕВЧЕНКО. Вони повернуться.

ВАРВАРА. А Братство?

ШЕВЧЕНКО. Ми кинули іскру. (*Його голос міцніє.*) Рано чи пізно вона розгориться. І коли-небудь вона (*б'є кулаком об стіну*) спалить цю велетенську в'язницю!

ВАРВАРА. А Україна?

ШЕВЧЕНКО. Вона буде вільною! Вона заслужила собі це право за тисячу років.

ВАРВАРА. Ох, Тарасе, ти безнадійний мрійник. Ти хочеш зробити із цих рабів народ?! Ти гадаєш, Москва, що лежить за чотириста миль від Києва, дозволить вам створити українську державу?

У розхилених дверях з'являється охоронець і показує їм п'ять пальців: залишилось п'ять хвилин.

ШЕВЧЕНКО (*киваючи в бік охоронця*). Ось тобі відповідь. Цей хлопець закінчив чотири класи. Але він був готовий заради мене пожертвувати собою. (*Гладячи її долонею по щоці.*) А ти? Адже ти теж ризикуеш не лише репутацією. І я вірю, що таких, як Богдан, як ти, буде дедалі більше. І тоді жодні греблі не втримають нашої повені!

ВАРВАРА. Я поїду услід за тобою!

ШЕВЧЕНКО (*гірко всміхаючись*). Княгині не служать у війську.

ВАРВАРА (*щоб хоч якось полегшити його біль*). Я писатиму.

ШЕВЧЕНКО. Забудь мене краще.

ВАРВАРА. Ти ж знаєш, це неможливо.

ШЕВЧЕНКО. Боюсь, царська заборона писати поширюється й на листи.

ВАРВАРА. Вони не можуть тобі цього заборонити!

ШЕВЧЕНКО. Вони все можуть.

ВАРВАРА. А малювання? Чому вони тобі заборонили ще й малювання?!

ШЕВЧЕНКО. Цього я й сам не знаю. Крамолу вони знайшли тільки у віршах.

ВАРВАРА. Вони хочуть, щоб ти замовк, зник.

ШЕВЧЕНКО. Але ж вони не можуть мені заборонити думати! (*Замислено.*) Колись, я гадаю, мені все-таки вдасться що-небудь написати й намалювати. Може, навіть щось видрукувати під чужим прізвищем. В кожнім разі я старатимусь щось переслати на Україну — тобі, друзям.

ВАРВАРА. Пиши мені, Тарасе, заради всього, що в нас було, і, можливо, ще буде.

ШЕВЧЕНКО (*сумно всміхаючись*). Я старатимусь.

ВАРВАРА (*крізь сльози*). Ми ж іще зустрінемось, правда, Тарасе, ще все буде гаразд, правда?!!..

ШЕВЧЕНКО. Правда, княгине... При кожній згадці одне про одного ми зустрічатимемось. І коли я побачу дружнє лице, я згадаю про тебе. І коли я побачу сліпуче сонце над степом, я згадаю тебе. І коли я побачу матір із немовлям, що наспівує йому колискову, я теж згадуватиму про тебе. І ми зустрічатимемось подумки знов і знов. Вір мені — і так станеться.

ВАРВАРА. І все ж я мучитимусь, що не вберегла тебе від цієї біди.

ШЕВЧЕНКО. Це біда усіх нас. Може, просто поети відчивають її гостріше за інших. (*Виймає аркуш.*) Я написав це минулої ночі. Коли читатимеш, згадуй поета, що кохав княгиню. (*Цілуються. Обоє знають, що це вже — востаннє.*)

ВАРВАРА. Прощай, Тарасе. Хай береже тебе Бог. (*Він виходить праворуч.*)

Вона рушає ліворуч, затримується на мить, розгортає аркуш.)

ШЕВЧЕНКІВ ГОЛОС (*через акустичну систему*).

...аж он передо мною,
Неначе дива виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами виграває.
А онде, онде за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,

Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.

Простіть, високій, мені!
Високій! І голубій!
Найкращі в світі! найсвятіші!
Простіть!.. Я Богу помолюсь...
Я так ї, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Варвара притискає аркуш до грудей, робить крок праворуч, услід Шевченку, спохоплюється і поволі виходить у протилежний бік.
Затемнення.

Е п і л о г

На сцену виходить актор, який грав Шевченка, але вже без гриму, у своєму звичайному одязі.
Говорить англійською мовою, інший актор дає синхронний переклад.

АКТОР, ЯКИЙ ГРАВ ШЕВЧЕНКА. I know you'll want to know what happened to Taras.

ПЕРЕКЛАДАЧ. Я знаю, вам цікаво довідатись, що трапилося з Тарасом далі.

АКТОР. Well, he spent ten years in the army - in Asia Minor, undergoing unbelievable privations and humiliation...

ПЕРЕКЛАДАЧ. Він провів десять років у війську в Середній Азії, зазнавши там найнеймовірніших знегод і принижень.

АКТОР. When he returned ten years later after Tsar Nicholas died, pardoned by his son Alexander, he was a broken man, broken in health but not in spirit.

ПЕРЕКЛАДАЧ. Через десять років, уже по смерті царя Миколи, помилуваний його сином Шевченко повернувся з заслання цілком зруйнованою людиною, зруйнованою фізично, та не духовно.

АКТОР. He saw Barbara once — in Moscow, as he came back. She never married. Had turned to religion. They never met again.

ПЕРЕКЛАДАЧ. Вони зустрілися з Варварою лише раз — у Москві, одразу по його поверненні з заслання. Вона так і не одружилась. Навернулася до релігії. Більше вони не бачились.

АКТОР. When Shevchenko died at 47, 3 years later after his return from exile, he had become truly the most beloved figure in Ukraine. His poem My Testament at one time became an illegal but popular national anthem. As an ironic historical note, the Tsar freed the serfs one week after Shevchenko died. The year was 1861—56 years before Ukraine revolted against Tsarism. And 130 years before Ukraine proclaimed her independence for the second time.

ПЕРЕКЛАДАЧ. Шевченко помер у 47 років, через три роки після повернення із заслання, ставши найулюбленишою постаттю на Україні. Його вірш «Заповіт» став неофіційним, але популярним національним гімном. З іронії долі кріпаки отримали від царя волю через тиждень після Шевченкової смерті. То було 1861 року — за 56 років до того, як Україна повстала проти царизму, і за 130 років до того, як Україна проголосила свою незалежність удруге.

АКТОР. His people have not forgotten the words of his most famous poem, My Testament:

Bury me, then arise,
Shatter your chains
And drench Ukraine
With the blood of her enemies...

ПЕРЕКЛАДАЧ (починає говорити ще до того, як актор закінчить Шевченків вірш). Його народ не забув слова найвідомішого поетового твору — «Заповіту»:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте...

(Перекладач читає далі, але на його слова накладається з гучномовців німецький, французький і так далі тексти «Заповіту». Накочуються, мовби хвилі, один на одного; один стихає, другий гучнішає, аж урешті все це багатоголосся перекривається мелодією «Заповіту».)
Світло поступово гасне.